

Nauka o stosunkach międzynarodowych w koncepcji Ludwika Ehrlicha*

Tomasz Pugacewicz

Uniwersytet Jagielloński

Celem artykułu była odpowiedź na następujące pytania: jak Ludwik Ehrlich rozumiał naukę o stosunkach międzynarodowych oraz, jeśli w swoim podejściu reprezentował jakąś teorię stosunków międzynarodowych, to jaka to była teoria? Na podstawie tzw. podejścia kontekstualnego, rozwijanego w ramach studiów nad historią idei, zakładającego, że poszczególni uczeni w swoim dorobku odzwierciedlają epokę, w której żyją, w pracy postawiono dwie hipotezy: lwowski uczyony (1) rozumiał naukę o stosunkach międzynarodowych jako interdyscyplinarny obszar wiedzy oraz (2) podążał za teoriami rozwijanymi w jego czasach: liberalnym internacjonalizmem i realizmem klasycznym. W pierwszej części tekstu zaprezentowano biografię Ehrlicha pod kątem jego związków ze wspomnianą dyscypliną. Następnie omówiono koncepcję nauki o stosunkach międzynarodowych tego badacza. W artykule przyjęto strategię badawczą studium przypadku oraz zastosowano metodę jakościowej analizy tekstu. Część pierwsza wykorzystuje opracowania naukowe, a źródłem danych w drugiej części była monografia pt. *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych* (1947). We wnioskach wskazano na potwierdzenie pierwszej hipotezy, gdyż rozważania Ehrlicha o interdyscyplinarności nauki o stosunkach międzynarodowych wpisują się w dominującą w międzywojniu perspektywę. Jednocześnie nie udało się potwierdzić drugiej hipotezy, ponieważ Ehrlich nie przedstawił jasnej i spójnej teorii stosunków międzynarodowych. Zamiast podążania za dominującymi wówczas stanowiskami teoretycznymi występują w jego myśli, poza dwoma typowymi dla tego okresu, elementy różnych koncepcji np. teorii społeczności międzynarodowej.

Tomasz Pugacewicz – doktor, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Jagielloński.

* Badania finansowane w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki w Krakowie pt. „Między centrum a peryferiami. Koncepcje teoretyczne Ludwika Ehrlicha na tle anglosaskiej nauki o stosunkach międzynarodowych w pierwszej połowie XX wieku” (nr 2017/26/D/HS5/00801), w ramach którego m.in. zostaną przeprowadzone kwerendy archiwalne w Londynie, Nowym Jorku oraz Berkley pod kątem stworzenia pełnej biografii i ukazania całego dorobku wspomnianego badacza. Obecnie prezentowane wyniki mają charakter cząstkowy. Autor pragnie podziękować następującym osobom, które przyczyniły się do powstania poniższego artykułu: prof. Knudowi Erikowi Jørgensenowi za wskazanie, że jedną z dróg rozwoju nauki o sm w Polsce jest zwrócenie się ku tym tradycjom, co do których polska nauka wyróżnia się; dr. Mateuszowi Filaremu-Szczepanikowi za wskazanie szerszego kontekstu nauki o sm jako nauki społecznej; prof. Andrzejowi Mani za zgodę na przerwanie prac nad doktoratem, co pozwoliło autorowi przygotować pierwszą pracę poświęconą prof. Ehrlichowi; Kathirine Kubala za możliwość przeprowadzenia badań na Uniwersytecie Stanowym Nowego Jorku w 2017 r.; dr. Andrzejowi Ehrlichowi za podzielenie się wiadomościami o swoim ojcu. Dziękuję też prof. Romanowi Kuźniarowi za zaproszenie do Lwowa i Sanoka na konferencję o Ehrlichu, która odbyła się w połowie 2018 r.

Z uwagi na to, że część z tych idei wyprzedza o dekadę i więcej epokę, w której Ehrlich pisał, niezbędna jest analiza całości dorobku tego badacza pod kątem tego, na ile takie innowacyjne myślenie było u niego ugruntowane.

Słowa kluczowe: nauka o stosunkach międzynarodowych, historia nauki (*history of science*), socjologia wiedzy, teorie stosunków międzynarodowych, Ludwik Ehrlich.

Upadek wielonarodowych imperiów w Europie Środkowej w związku z I wojną światową i budowa w ich miejsce państw narodowych stawiały przed mieszkańcami tej części świata wyzwanie określenia swojej tożsamości narodowej. W różnym stopniu dotyczyło to odmiennych grup społecznych, ale w szczególności odnosiło się do elit intelektualnych, które w okresie istnienia imperiów wytworzyły rozległą sieć kontaktów w Europie i poza nią. Wybory w tym zakresie rozstrzygały nie tylko o tożsamości, ale także o miejscu zamieszkania i państwie, w języku którego i na rzecz którego rozwijano naukę. Z powyższej perspektywy Ludwik Ehrlich stanowi przykład uczonego, który – mimo prawie dziesięciu lat (1913–1923) spędzonych w USA i Wielkiej Brytanii oraz będących tego pokłosiem ofert pracy w tych państwach – zdecydował się powrócić do niepodległej Polski i na jej rzecz pracować¹.

Celem pracy jest odpowiedź na dwa następujące pytania: jak Ehrlich rozumiał naukę o stosunkach międzynarodowych (w skrócie „sm”²) oraz, jeśli w swoim podejściu

¹ Por. z historią Ludwika Bernsteina-Namierowskiego (Lewisa Namiera, 1888–1960), krewnego i rówieśnika Ludwika Ehrlicha, który po wyemigrowaniu w 1906 r. do Wielkiej Brytanii przyjął brytyjskie obywatelstwo, kwestionował postulaty polskiej strony w kontekście powojennych dyskusji o granicach odrodzonego państwa, a także został znanym historykiem piszący swoje dzieła wyłącznie w języku angielskim. A. Zięba, *Historyk jako produkt historii, czyli o tym, jak Ludwik Bernstein przekształcał się w Lewisa Namiera*, w: A. Walaszek, K. Zamorski (red.), *Historyk i historia (studia dedykowane pamięci Prof. Mirosława Francićia)*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2005, s. 149–174. Tam też o rodzinie Bernsteinów (s. 154–160) oraz o samym Ehrlichu i jego przywiązaniu do polskości (s. 159–160).

² W niniejszym artykule „sm” jest skrótowcem od zjawiska społecznego, jakim są „stosunki międzynarodowe”. Jeśli mowa o obszarze wiedzy, wtedy zapis przyjmuje formę „nauka o stosunkach międzynarodowych” (w skrócie „nauka o sm”). W przypadku teorii mowa o „teoriach stosunków międzynarodowych” (w skrócie „teoriach sm”). W artykule odrzucono koncepcję stosowania skrótowca „SM”, którego rozpowszechnienie w polskim piśmiennictwie jest pokłosiem racjonalnego dążenia do ekonomii języka, jednak za pomocą kopiowania rozwiązań z języka angielskiego (w tym przypadku nazwy dyscypliny „International Relations” i wynikającego z tego skrótowca „IR” jako odrębnego terminu od nazwy zjawiska „international relations”). Przyjęcie skrótowca „sm” uzasadniają trzy argumenty. Po pierwsze, w języku polskim, inaczej niż w języku angielskim, nie zapisuje się od wielkiej litery nazw dyscyplin (nie ma „Nauk o Polityce” czy „Nauk Społecznych”). Po drugie, w języku polskim, inaczej niż w języku angielskim, nie tworzy się skrótowców od nazw dyscyplin („nauki społeczne” to nie „ns”, a „nauki o polityce” to nie „np”). Po trzecie, bezrefleksyjne stosowanie skrótowca „SM” w polskich pracach naukowych prowadzi do zatarcia jego znaczenia i uznawania, że jest to skrótowiec w ogóle od samego zjawiska „stosunki międzynarodowe”, co skutkuje takimi terminami jak „nauka o SM”, czyli – przyjmując pierwotne znaczenie „SM” jako „IR” – „nauka o nauce o stosunkach międzynarodowych”.

reprezentował jakąś teorię stosunków międzynarodowych, to jaka to była teoria? Na podstawie tzw. podejścia kontekstualnego, rozwijanego w ramach studiów nad historią idei³, zakładającego, że poszczególni uczeni w swoim dorobku odzwierciedlają epokę, w której żyją, w pracy postawiono dwie następujące hipotezy: lwowski uczony (1) rozumiał naukę o stosunkach międzynarodowych (w skrócie „nauka o sm”) jako interdyscyplinarny obszar wiedzy oraz (2) podążał za teoriami rozwijanymi w jego czasach: liberalnym internacjonalizmem i realizmem klasycznym.

Artykuł składa się ze wstępu, dwóch części i podsumowania. W pierwszej części pracy zaprezentowano dotychczasowe ustalenia w zakresie biografii Ehrlicha pod kątem jego związków z nauką o sm. Następnie omówiono koncepcję nauki o sm i teorii stosunków międzynarodowych w ujęciu lwowskiego uczonego na tle dotychczas istniejących idei nauki o sm oraz teorii sm. Całość zamyka podsumowanie.

W dotychczasowych studiach nad dorobkiem Ehrlicha ignorowano lub w ograniczonym stopniu dostrzegano jego rozważania w zakresie nauki o sm oraz teorii sm. Złożyło się na to wiele czynników⁴, w tym to, że jego prace badali głównie prawnicy i z perspektywy pola badawczego własnej dyscypliny oceniali jego osiągnięcia, w szczególności w obszarze studiów nad historią prawa, publicznego prawa międzynarodowego i prawa konstytucyjnego⁵. Choć w momencie śmierci Ehrlicha w 1968 r. w Polsce rozpoczęto

³ Zob. krytycznego uwagi dotyczące stosowania tego podejścia w nauce o sm: B.C. Schmidt, *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, State University of New York Press, Albany 1998, s. 32–37.

⁴ Szerzej o możliwych przyczynach T. Pugaciewicz, *Ludwik Ehrlich (1889–1968) – prekursor nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ” 2011, nr 17, s. 174–175. Zob. też T. Pugaciewicz, *Ludwik Ehrlich and the Origins of International Relations in Poland in the First Half of the 20th Century*, „Polish Journal of International Studies” [w druku].

⁵ Zob. np.: A. Klafkowski, *The Scholarship of Ludwik Ehrlich*, „Polish Perspectives” 1965, t. 8, nr 5, s. 27–30; S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich (1889–1968)*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 2, s. 384; idem, *Przesiane przez pamięć*, t. 1: *W rodzinnym gnieździe*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 223; idem, *Przesiane przez pamięć*, t. 2: *Zakamycze*, Kraków 2002, s. 441–446; idem, *Przesiane przez pamięć*, t. 3, *Zakamycze*, Kraków 2002, s. 190; idem, *Prawo międzynarodowe i stosunki międzynarodowe*, t. 1 (seria Skrypty Uczelniane Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 385), wyd. 2 popr., Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1981 [wyd. 1 1978], s. 138 (należy zachować dystans do wielu informacji przekazanych tego autora, gdyż już teraz część z nich okazała się niepotwierdzona); A. Korczyński, *In memoriam: Ludwik Ehrlich (1889–1968)*, „The Polish Review” 1969, t. 14, nr 3, s. 90; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich (1889–1968)*, w: J. Stelmach, W. Uruszczak (red.), *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s. 315–318; A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne na Uniwersytecie Lwowskim w okresie międzywojennym*, w: P. Sarnecki (red.), *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje. XLVII Ogólnopolski Zjazd Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 13–54; A. Redzik, *Nauczanie i nauka prawa politycznego na uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 5/82, s. 111–141, szczególnie s. 129–131; P. Tuleja, K. Wojtyczek, *Ludwik Ehrlich (1889–1968)*, w: A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak (red.), *Konstytucjonaliści polscy 1918–2011. Sylwetki uczonych*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012, s. 93–99; A.O. Hachkevych, *К вопросу о правосубъектности вольного города Гданьска (на примере трудов Л. Эрлиха)*, „Humanities and Social Sciences” 2013, nr 20(2), s. 41–51; idem, *Ludwika Ehrlicha koncepcja podmiotowości prawnomiędzynarodowej (wybrane aspekty)*, „Prawo

proces budowy nauki o sm⁶, to po wcześniejszym okresie stalinizacji badań naukowych nie było w ramach tych zabiegów miejsca na odwoływanie się do dorobku lwowskiego uczonego. W kolejnych latach pojawiały się jedynie wzmianki wskazujące na pojedyncze osiągnięcia Ehrlicha, przy czym Józef Kukułka był jedynym, który szerzej nawiązał do pionierskiej roli prac lwowianina⁷.

Ważnego impulsu do zmiany sytuacji w tym zakresie dostarczył wybitny polski prawnik i historyk dziejów uniwersytet lwowskiego, Adam Redzik, który już w 2006 r. zwrócił uwagę na wyjątkowe osiągnięcie Ehrlicha w zakresie powołania i kierowania szkołą dyplomatyczną we Lwowie w okresie międzywojennym⁸. Innymi ważnymi impulsami do ukazania dorobku Ehrlicha w zakresie nauki o sm była recepcja (z około 10-letnim opóźnieniem⁹) w Polsce zachodnich wzorców w zakresie studiów nad historią dyscyplin naukowych¹⁰ i samoorganizacja przedstawicieli nauki o sm na początku drugiej

i Polityka” 2014, nr 5, s. 138–143; idem, *Міжнародно-правові погляди Людвіка Ерліха. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*, Національна академія наук України, Київ 2016; idem, *Ludwik Ehrlich. Scraw Period of His Life (1940–1968)*, „Humanities and Social Sciences” 2017, nr 22 (24), s. 85–91; I.B. Земан, *Наука міжнародного права у Львівському університеті*, ЛНУ імені Івана Франка, Львів 2015; idem, *Історія розвитку школи дипломатії у Львівському університеті*, „Наше право” 2012, nr 1/1, s. 175–179.

⁶ L. Cyrzyk, *Badania nad stosunkami międzynarodowymi – przedmiot i metodologia (konferencja naukowa PISM)*, „Sprawy Międzynarodowe” 1968, nr 21(1), s. 107–113.

⁷ Kukułka wręcz nadał swojej monografii z 2003 r. tytuł identyczny z monografią lwowskiego uczonego z 1947 r. J. Gilas, *Wstęp do nauki stosunków międzynarodowych*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1975, s. 72–73; S.E. Nahlik, *Prawo międzynarodowe...*, op. cit., s. 138; J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 87–88; T. Paleczny, *Socjologia stosunków międzynarodowych: zarys problematyki*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków 2001, s. 41; J. Kukułka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR i Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2003, s. 10–11, 12.

⁸ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, nr 5/33, s. 121–149, szczególnie s. 125–130. Zob. też najnowsze dzieło Redzika w kontekście lwowskiego okresu Ehrlicha: A. Redzik et al., *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków 2015 (wyd. 2 2017). Por. I.B. Земан, *Історія позвумкы...*, op. cit., s. 175–179.

⁹ Fundamenty pod tzw. zwrot ku historii dyscypliny położyli David Long, Peter Wilson czy, najbardziej znany, Brian C. Schmidt: B. Schmidt, *The Historiography of International relations*, „Review of International Studies” 1994, nr 20 (4), s. 349–367; D. Long, P. Wilson (red.), *Thinkers of the Twenty Years Crisis: Interwar Idealism Reassessed*, Oxford University Press, Oxford 1995; P. Wilson, *The Myth of the ‘First Great Debate’*, „Review of International Studies” 1998, nr 24 (5), s. 1–15; B.C. Schmidt, *Lessons from the Past: Reassessing the Interwar disciplinary history of International Relations*, „International Studies Quarterly” 1998, nr 42(3), s. 433–459; idem, *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, State University of New York Press, Albany 1998; D. Long, *Who killed the International Studies Conference?*, „Review of International Studies” 2006, nr 32, s. 604–607, 618; B. Schmidt, *International Relations and the First Great Debate*, Routledge, London 2012; idem, *On the history and historiography of International Relations*, w: W. Carlsnaes, T. Risse, B. Simmons (red.), *Handbook of International Relations*, wyd. 2, Sage Publications, Los Angeles 2013, s. 3–28. Przy czym wspomniany tzw. zwrot w nauce o sm bazował na wcześniejszych doświadczeniach nauk o polityce w tym zakresie, w szczególności na dorobku Johna G. Gunnellego.

¹⁰ Wydaje się, że nieprzypadkowo równoległe do procesów zachodzących w nauce o sm w Polsce podobne działania były podejmowane w odniesieniu do nauk o polityce. Zob. np. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec,

dekady XXI w. Z uwagi na opisaną poniżej pozycję Ehrlicha w nauce o sm nie dziwi, że poszukująca swojej tożsamości nauka o sm w Polsce w ramach studiów nad własną historią zwróciła się ku badaniom nad tą postacią. Pierwsze prace w całości poświęcone prekursorskiej roli Ehrlicha w nauce o sm pojawiły się w 2010 i 2011 r.¹¹ W ostatnich latach ukazała się także monografia traktująca o Szkole Nauk Politycznych UJ opisująca zasługi Ehrlicha w tym zakresie¹² oraz notatka biograficzna o Ehrlichu w ramach *Jubileuszowej Księgi Nauk Politycznych*¹³. Kontekstu dorobku Ehrlicha dostarczyły publikacje, które ukazały się między 2012 a 2017 r., autorstwa dwójki badaczy, traktujących szeroko o historii nauki o sm w Polsce¹⁴. Inny badacz w 2016 r. także zwrócił uwagę na rolę Ehrlicha w kontekście historii nauki o sm w Polsce¹⁵. Nową jakość w zakresie studiów nad dorobkiem Ehrlicha przyniosła konferencja pt. „Siła prawa zamiast prawa siły. Ehrlichowska szkoła nauki o stosunkach międzynarodowych oraz prawa międzynarodowego”, która odbyła się w maju 2018 r. we Lwowie i Sanoku oraz zgromadziła licznych badaczy z Polski i z Ukrainy¹⁶.

P. Ścigaj, *Kim jesteś, politologu?: historia i stan dyscypliny w Polsce*, t. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

¹¹ T. Pugaczewicz, *Dorobek badawczy i organizacyjny Ludwika Ehrlicha na tle rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce do 1950 roku*, w: D. Mikucka-Wójtowicz (red.), *Przeszość, terażniejszość, przyszłość: problemy badawcze młodych politologów*, Libron, Kraków 2010, s. 133–143; T. Pugaczewicz, *Ludwik Ehrlich (1889–1968)...*, op. cit., s. 173–202.

¹² B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920–1949*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015, s. 247–279. Zob. też idem, *Szkoła Nauk Politycznych w latach 1946–1949. Tradycja i nowoczesność*, w: B. Szlachta (red.), *Myśl i polityka. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jackowi Marii Majchrowskiemu*, t. 3, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011, s. 339–348. Wcześniej studia na ten temat prowadził Andrzej Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, nr 53 (2), s. 211–218; L. Hajdukiewicz, *Szkoła Nauk Politycznych (1920–1949)*, w: J. Michalewicz (red.), *Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850–1939 (1954)*, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997, s. 123–131.

¹³ M. Chorośnicki, *Ludwik Ehrlich*, w: A. Zięba (red.), *Jubileuszowa Księga Nauk Politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 376–386.

¹⁴ J. Czapotowicz, *Theory or Practice? The State of International Relations in Poland*, „European Political Science” 2012, nr 11 (2), s. 196–212; A. Wojciuk, J. Czapotowicz, *Realizm w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: J. Czapotowicz, E.M. Haliżak (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2014, s. 195–225; J. Czapotowicz, K. Ławniczak, A. Wojciuk, *Nauka o stosunkach międzynarodowych i studia europejskie w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 35–73; J. Czapotowicz, A. Wojciuk, *IR scholarship in Poland: The state of the discipline 25 years after the transition to democracy*, „Journal of International Relations and Development” 2016, nr 19 (3), s. 448–474; J. Czapotowicz, A. Wojciuk, *The Study of International Relations in Poland*, Palgrave Macmillan, New York 2017, s. 41–110.

¹⁵ E.M. Haliżak, *Polish International Relations studies and posthistoriography, disciplinary development after the Cold War*, „Revista UNISCI / UNISCI Journal” 2016, nr 40, s. 119–132.

¹⁶ *Siła prawa zamiast prawa siły. Ehrlichowska szkoła nauki o stosunkach międzynarodowych oraz prawa międzynarodowego (17–18 maja 2018 r.)*, ISM UW, https://www.ism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/05/konferencja-nt.-dziedzictwa-ludwika-ehrlicha_final-1.pdf (data dostępu: 20.06.2018). Zapowiadana przez organizatorów publikacja pokonferencyjna rzuci nowe światło na dorobek Ehrlich w zakresie prawa międzynarodowego i nauki o sm.

Związki Ludwika Ehrlicha z nauką o stosunkach międzynarodowych

Początek kariery naukowej Ehrlicha przypada na okres, gdy formułowaliśmy się zręby nauki o sm, więc nawet gdyby chciał, to nie mógł on od początku wybrać tej ścieżki rozwoju intelektualnego¹⁷. Zamiast tego podążył początkowo śladem ojca, który ukończył studia prawnicze.

Jakub Ludwik Ehrlich¹⁸ urodził się 11 kwietnia 1989 r. w Tarnopolu¹⁹ jako syn Arnolda, adwokata i działacza samorządowego w Skałacie (k. Tarnopola)²⁰ i Flory Bernstein²¹. Po ukończeniu szkoły średniej w Tarnopolu w 1907 r. rozpoczął studia prawnicze na C.K. Uniwersytecie Franciszka I we Lwowie²², które trwały do 1911 r. W 1912 r. po zdaniu odpowiednich egzaminów (nie była wówczas wymagana praca doktorska) otrzymał on stopień doktora²³. W tym okresie Ehrlich znajdował się pod wpływem dwóch uczonych, na seminaria których uczęszczał: wybitnego konstytucjonalisty i organizatora życia naukowego we Lwowie Stanisława Starzyńskiego oraz twórcy lwowskiej szkoły historycznoprawnej Oswalda Balzera²⁴.

Już na tym etapie ujawniły się zdolności organizacyjne przyszłego profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Aktywnie działał on na rzecz samoorganizacji studentów, czego przejawem było założenie Kółka Prawno-Historycznego i kierowania nim od 1908 r. do 1911 r., a także współzałożenie w 1912 r. i bycie pierwszym redaktorem miesięcznika „Prawnik” Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa we Lwowie²⁵.

Kolejne dwa lata oznaczały początek zdobywania doświadczeń międzynarodowych przez Ehrlicha na uczelniach niemieckich i brytyjskich. W następnych dwóch semestrach

¹⁷ Zob. pionierską pracę na temat historii nauki o sm przed I wojną światową: B.C. Schmidt, *The Political Discourse of Anarchy...*, op. cit., s. 43–149.

¹⁸ Warto odnotować, że wciąż są polscy autorzy piszący o tej postaci jako o „Ludwigu” nie „Ludwiku” Ehrlichu, co z kolei może skłaniać do błędnego uznania, że chodzi tu o innego sławnego Ehrlicha: szwajcarskiego filozofa Ernsta Ludwiga.

¹⁹ A. Redzik, *Wydział Prawa*, w: A. Redzik et. al., *Academia Militans...*, op. cit., s. 508.

²⁰ Hasło „Ehrlich Arnold”, w: *Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. 2, z. 1: A–G, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1988, s. 161–162.

²¹ Ehrlich od strony matki był spokrewniony ze znanym polskim chemikiem Jakubem Karolem Parnasem (1884–1949) oraz brytyjskim historykiem Lewisem Namierem (Ludwikiem Bernsteinem-Namierowskim). A.A. Zięba, *Historyk jako...*, op. cit., s. 159–161, w szczególności o samej rodzinie Bernsteinów: s. 154–161.

²² Choć często pisze się o tym, że Ehrlich studiował na „Uniwersytecie Lwowskim” lub wręcz o „Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie”, to warto pamiętać, że formalnie był to wówczas C.K. Uniwersytet Franciszka I. A. Redzik, *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza*, w: A. Redzik et. al., *Academia Militans...*, op. cit., s. 99.

²³ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508.

²⁴ Ibidem. O samym Stanisławie Starzyńskim zob. ibidem, s. 497–500; o prof. Balcerze zob. ibidem, s. 460–462. Zob. też A. Redzik, *Stanisław Starzyński (1853–1935) a rozwój polskiej nauki prawa konstytucyjnego*, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Warszawa–Kraków 2012.

²⁵ *Z kółek prawniczych młodzieży*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1911, nr 36 (1), s. 245–247. W związku z wyjazdem, Ehrlich był redaktorem zaledwie przez pół roku. K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 315; A. Redzik, *Pierwsze czasopismo studentów prawa – reaktywacja tytułu „Prawnik” (1912–1914)*, „Palestra” 2009, nr 11–12, s. 160–161; A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508. Zob. np. L. Ehrlich, *Zarys ustroju uniwersytetu w Oxfordzie*, „Prawnik” 1913, nr 2(4), s. 463–477.

roku akademickim 1912/1913 Ehrlich przebywał jako stypendysta C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty na niemieckich uniwersytetach najpierw w Halle, a potem w Berlinie²⁶. W 1913 r. Ehrlich wyjechał na studia w Exeter College Uniwersytetu Oksfordzkiego²⁷. Pod koniec 1915 r. uzyskał na Wydziale Prawa Uniwersytetu Oksfordzkiego stopień bakałarza nauk wyzwolonych (z dziedziny prawa), tj. Bachelor of Letters, na podstawie pracy pt. *The Origins of the Petition of Right*²⁸. Jeszcze latem 1915 r. Ehrlich zaczął prowadzić pierwsze wykłady w King's College Uniwersytetu Londyńskiego, a w semestrze letnim roku akademickiego 1915/1916 prowadził zajęcia z historii Polski i Czech na Wydziale Historii Nowożytniej wspomnianego Exeter College w Oksfordzie²⁹.

W pierwszym okresie swojego rozwoju naukowego (Lwów, Halle, Berlin i Londyn) Ehrlich koncentrował się na historii prawa, w szczególności średniowiecznego. Najpierw dotyczyło to prawa polskiego, czego wyrazem była jego pierwsza monografia z 1914 r.³⁰ Po przybyciu zaś do Wielkiej Brytanii dotyczyło to prawa angielskiego z XIII, XIV i XVII w.³¹ W okresie późniejszym Ehrlich odejście od badania tych zagadnień (powróci do nich dopiero po II wojnie światowej). Stanie się tak dlatego, że już w czasie pobytu w Wielkiej Brytanii jego zainteresowania zaczęły przesuwać się w kierunku spraw bieżących. Będą to przede wszystkim kwestie dotyczące statusu prawnego Polaków w Cesarstwie Niemieckim, co będzie korelowało z wykładami na wspomnianym Wydziale Historii Nowożytniej.

²⁶ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508.

²⁷ Ibidem. Wydaje się zaskakujące, że Ehrlich, obywatel Austro-Węgier należących do wrogiego wobec Wielkiej Brytanii sojuszu, wyjechał na rok przed wybuchem pierwszej wojny światowej na studia do brytyjskiej uczelni. Zdecydować o tym mogły np. kontakty naukowe lub rodzinne. W tym drugim przypadku warto wskazać, że jego kuzyn Lewis Namier przebywał do Wielkiej Brytanii na kilka lat przed Ehrlichem.

²⁸ Ibidem, s. 508; *University Research*, „History. The Quarterly Journal of the Historical Association” 1919–1920, nr 4, s. 244. Według Kazimierza Lankosza oraz Piotra Tulei i Krzysztofa Wojtyczka tytuł B. Litt. został przyznany Ehrlichowi na podstawie pracy pt. *Proceedings against the Crown 1216–1377*, która w 1921 r. została wydana przez Clarendon Press w Oksfordzie. Wydają się temu przeczyć informacje z czasopisma „History”. K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 315; P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 93, 96.

²⁹ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508 i 1141; A. Korczyński, op. cit., s. 90.

³⁰ L. Ehrlich, *Starostwa w Halickiem w stosunku do starostwa hwowskiego w wiekach średnich (1390–1501)*, nakł. Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej, Lwów 1914. Zob. też w tej tematyce: idem, *Na marginesie prof. Balzera*, „Z zagadnień ustrojowych Polski”, w: *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. 1, nakł. Komitetu Redakcyjnego, Lwów 1925, s. 255–268.

³¹ Sir P. Vinogradoff, L. Ehrlich (red.), *Year Books of Edward II*, t. 13, 6 Edward II. A.D. 1312–1313, Londyn 1918, Selden Society, t. 34. Trzy lata później ukaże się kolejny tom: Sir P. Vinogradoff, L. Ehrlich (red.), *Year Books of Edward II*, t. 14, cz. 1, 6 Edward II. A.D. 1312–1313, Londyn 1921, Selden Society, vol. 38. Zob. też: L. Ehrlich, *Exchequer and Wardrobe in 1270*, „The English Historical Review” 1921, vol. 36, nr 144, s. 553–554; L. Ehrlich, *Proceedings against the Crown (1216–1377)*, The Clarendon Press, Oxford 1921, Oxford Studies in Social and Legal History, vol. 6, nr 12 [wyd. 2 – H.M. Cam, L. Ehrlich, *Studies in the Hundred Rolls: Some Aspects of Thirteenth-century Administration. Proceedings against the Crown (1216–1377)*, New York 1974]. Zob. też: idem, *Średniowieczne angielskie sądownictwo administracyjne*, [s.n.], Lwów 1929 [przedruk w: P. Dąbkowski (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. 1, Księgarnia Gubrynowicza i Syna, Lwów 1930, s. 187–201]. *Proceedings against the Crown* ma być do dzisiaj cytowana w literaturze traktującej o odpowiedzialności państwa za naruszenie prawa. P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 96.

Trudno jest ocenić, na ile Ehrlich w czasie pobytu w Zjednoczonym Królestwie był wyeksponowany na oddziaływanie dynamicznie rozwijającego się w tym państwie ruchu społecznego na rzecz budowy instytucji międzynarodowych, które miały zapobiec kolejnej wielkiej wojnie³². Choć podobne tendencje występowały w innych państwach, to w Wielkiej Brytanii najsilniej, czego efektem będzie to, że to właśnie tam doszło w 1919 r. do pierwszych przejawów instytucjonalizacji nauki o sm: na ówczesnym Uniwersytecie Walijskim w Aberystwyth powstała pierwsza w świecie Katedra Polityki Międzynarodowej³³, w Londynie zaś powołano Królewski Instytut Spraw Międzynarodowych (Royal Institute of International Affairs, RIIA) jako pierwszy think tank specjalizujący się w sprawach międzynarodowych³⁴.

W 1917 r. Ehrlich trafił na powołany w 1903 r. Wydział Nauk Politycznych Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley, który pod kierownictwem nowego dziekana Davida P. Barrowsa kładł nacisk na badania nad stosunkami międzynarodowymi. Studia w tym kierunku napędzały kontakty zachodniego wybrzeża USA ze światem w związku z otwarciem Kanału Panamskiego w 1914 r., Międzynarodową Wystawą Panama-Pacyfik zorganizowaną w San Francisco w 1915 r., narastającymi od 1916 r. przygotowaniem USA do I wojny światowej oraz wreszcie z formalnym przystąpieniem tego państwa do wspomnianego konfliktu w kwietniu 1917 r.³⁵

Ehrlich pracował na wspomnianym wydziale od początku 1917 do stycznia 1920 r.³⁶ W ramach swojej działalności w USA lwowski badacz prowadził po pierwsze kurs

³² Ch. Brown, *Understanding International Relations*, wyd. 2, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2001 (wyd. 1 1997), s. 21–25; R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych: teorie i kierunki badawcze*, tłum. A. Czwojdrak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 36–39.

³³ S. Smith, J. Balis, *Wprowadzenie*, w: S. Smith, J. Balis (red.), *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, tłum. M. Filary et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 4; Ch. Brown, op. cit., s. 24; J. Kukułka, *Teoria...*, op. cit., s. 73. W 1923 r. podobna katedra została ustanowiona w London School of Economics (1923), 7 lat później zaś na Uniwersytecie Oksfordzkim (1930), gdzie wcześniej pracował Ehrlich.

³⁴ E. Cziomer, L.W. Zyplikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 15–16; J. Kukułka, *Teoria...*, op. cit., s. 72–73.

³⁵ *History*, University of California, Berkeley, <http://polisci.berkeley.edu/political-science-cal/history> (data dostępu: 20.06.2018). Uniwersytet Kalifornijski w Berkeley będzie jednym z pierwszych w USA, gdzie zostanie powołana w 1921 r. wyspecjalizowana jednostka zajmująca się stosunkami międzynarodowymi: The Bureau of International Relations. E.E. Ware (red.), *The Study of International Relations in the United States. Survey for 1934*, Columbia University Press, New York 1934, s. 115–116. Choć w 1921 r. Ehrlich opuścił Kalifornię, to utrzymywał kontakty z pracownikami tej uczelni, a więc wiedział o wspomnianym biurze.

³⁶ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508. Różni autorzy w tym kontekście nieprecyzyjnie pisali o wydziale prawa, nie dostrzegając zmiany w zainteresowaniach Ehrlicha. Innym problem jest to, że w tej chwili brak wyjaśnienia, dlaczego Ehrlich zdecydował się opuścić Wielką Brytanię i dlaczego na miejsce swojego wyjazdu wybrał, wydawać mogłoby się tak odległe, zachodnie wybrzeże USA. Andrzej A. Zięba stawia w tym kontekście ciekawą tezę, że Ehrlich – formalnie obywatel Austro-Węgier – nie mógł dłużej przebywać w Wielkiej Brytanii. Krakowski historyk nie wskazuje jednak źródła tej hipotezy oraz nie wyjaśnia, dlaczego przez pierwsze trzy lata wojny Ehrlich nie miał problemu z pobytem w Wielkiej Brytanii. A.A. Zięba, *Historyk jako...*, op. cit., s. 159.

z prawa konstytucyjnego państw europejskich i w ramach wykładów z nauk o polityce realizował zajęcia poświęcone Niemcom, Austro-Węgrom, Wielkiej Brytanii i Francji³⁷. W tym kontekście David J. Danielski wymienia Ehrlicha, obok nowego pracownika Uniwersytetu Harwarda zatrudnionego w 1926 r., jako pionierów nowej subdyscypliny prawa, za jaką uznaje porównawcze studia nad prawem publicznym (*comparative public law*)³⁸. Po drugie, wykłady te dotyczyły wybranych zagadnień międzynarodowych: polityki zagranicznej Thomasa W. Wilsona, interwencji aliantów w Rosji, dążeń rewolucyjnych w Austro-Węgrzech czy paryskiej konferencji pokojowej³⁹. Po trzecie, niektóre z jego wystąpień dotyczyły spraw pośrednio lub bezpośrednio związanych z Polską (sytuacja Słowian w Europie Środkowej, położenie Polaków w Niemczech, kształt niepodległej Polski)⁴⁰. Przy czym ta ostanía działalność miała także inne cele niż tylko edukacyjne, bo jak napisano w pośmiertnej notatce w nowojorskim „The Polish

³⁷ *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1916–1917*, Berkeley 1917, s. 52, 203; *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1917–1918*, Berkeley 1918, s. 80; *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1918–1919*, Berkeley 1919, s. 182; Ch.G. Fenwick, *Personal and General*, „The American Political Science Review” 1917, vol. 11, nr 1, s. 169; F.A. Ogg, [Miscellaneous], „The American Political Science Review” 1917, vol. 11, nr 3, s. 558; L. Ehrlich, *Austria–Hungary: Its Peoples and Government*, „University of California Chronicle” 1918, vol. 20, s. 176–196; *University Record*, „University of California Chronicle” 1918, vol. 20, s. 463; *University Record: October 1 to December 31 1918*, „University of California Chronicle” 1919, vol. 21, s. 20; *University Record: July 1 to September 30 1919*, „University of California Chronicle” 1919, vol. 21, s. 129, 130; *University Record: October 1 to December 31 1919*, „University of California Chronicle” 1920, vol. 22, s. 11, 25; E. Dawson, C.F. Geiser, *Annual Meeting*, „The American Political Science Review” 1920, vol. 14, nr 1, s. 152; L. Ehrlich, *The War and the English Constitution*, „University of California Chronicle” 1917, vol. 19, s. 250–269; idem, *British Emergency Legislation during the Present War*, „California Law Review” 1917, vol. 5, nr 6, s. 433–451; idem, *Modern Poland*, „University of California Chronicle” 1917, vol. 19, nr 2, s. 173–191, 208, 216; idem, *The Slavs, Past and Present*, „University of California Chronicle” 1917, vol. 19, s. 418–445; idem, *The War and Political Theory*, „California Law Review” 1918, vol. 6, nr 6, s. 418–442; idem, *The War and Political Theory II*, „California Law Review” 1918, vol. 7, nr 1, s. 33–57.

³⁸ D.J. Danielski, *Public law: The field*, w: D.L. Sills (red.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 13, Macmillan, New York 1968, s. 185–186. Zob. L. Ehrlich, *Comparative Public Law and the Fundamentals of Its Study*, „Columbia Law Review” 1921, vol. 21, nr 7, s. 623–646. Zob. też idem, *Metoda porównawcza w nauce prawa publicznego*, „Rocznik Polskiego Instytutu Prawa Publicznego” 1938–1939, t. 2, s. 14–22.

³⁹ *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1917–1918*, Berkeley 1918, s. 208; *Annual Report of the President of the University on behalf of the Regents to His Excellency the Governor of the State of California, 1918–1919*, Berkeley 1919, s. 182; *University Record: July 1 to September 30 1919*, „University of California Chronicle” 1919, vol. 21, s. 129, 130.

⁴⁰ Np. w ramach wykładów *miscellanea* Ehrlich wygłosił referat pt. *Modern Poland*. L. Ehrlich, *Modern Poland*, „University of California Chronicle” 1917, vol. 19, nr 2, s. 173–191. W ramach specjalnych wykładów uczony wygłosił referat pt. *How Prussia has Treated her Polish Subjects*. *University Record*, „University of California Chronicle” 1918, vol. 20, s. 463. 29–31 grudnia 1919 r. uczestniczył, razem z innym przedstawicielem tej uczelni, Thomasem Harrisonem Reedem, w piętnastym dorocznym spotkaniu American Political Science Association w Cleveland w stanie Ohio. Drugiego dnia obrad wygłosił w panelu dotyczącym polityki zagranicznej referat pt. *Old and New Poland*. *University Record: October 1 to*

Review”, Ehrlich w owym czasie brał udział „in the efforts of the Polish-American group in behalf of the Polish cause in the United States”⁴¹.

Pobyty Ehrlicha w USA pogłębił jego zainteresowanie zrodzone w Londynie bieżącymi sprawami, które przyjęło dwa kierunki. Po pierwsze, Ehrlich koncentrował się na porównawczych studiach nad współczesnymi mu ustrojami poszczególnych państw europejskich. W efekcie poszedł tropem drugiego ze swoich lwowskich mistrzów, Starzyńskiego, zajmując się zagadnieniami już nie historycznego, ale współczesnego mu prawa publicznego. Po drugie, Ehrlich równie często zajmował się zagadnieniami leżącymi na styku kwestii prawa międzynarodowego i bieżącej polityki międzynarodowej. Czasem wręcz w tym ostatnim przypadku skłaniał się całkowicie ku tej drugiej kwestii i zajmował tematyką związaną ściśle z teorią polityki międzynarodowej⁴².

Koniec pierwszego pobytu w USA oznacza, że Ehrlich powrócił do swoich zainteresowań z zakresu historii prawa. W 1920 r., po przyjeździe do niepodległej już Polski, na podstawie tłumaczenia na polski przygotowanej wcześniej w Wielkiej Brytanii pracy pt. *Petycja sprawiedliwości* i przy poparciu Starzyńskiego uzyskał habilitację z zakresu prawa konstytucyjnego⁴³. W związku z decyzją UJK Ehrlich miał obowiązek prowadzić wykłady, ale w 1920 r. przebywał w Wielkiej Brytanii, gdzie finalizował prace wydawnicze z prof. Pawłem Winogradowem, oraz w Pradze z wykładami⁴⁴.

Po około roku nieobecności w USA Ehrlich wrócił do tego państwa, żeby zdobyć doświadczenie w praktycznej realizacji stosunków międzynarodowych – znamienne jest, że jego pierwsza działalność na rzecz państwa polskiego będzie dotyczyć nie funkcji związanej stricte z prawem międzynarodowym, ale służby zagranicznej. Od 1 maja 1921 r. do 30 kwietnia 1923 r. był on mianowicie pracownikiem poselstwa Polski w Waszyngtonie jako dyrektor polskiego biura prasowego (Polish Bureau of Information) w największym ówczesnym mieście Stanów Zjednoczonych, Nowym Jorku⁴⁵. W tym czasie promował – np. w formie artykułów oraz listów do redakcji w prasie publicystycznej i specjalistycznej – polskie stanowisko odnośnie do

December 31 1919, „University of California Chronicle” 1920, vol. 22, s. 11 oraz E. Dawson, C.F. Geiser, *Annual Meeting*, op. cit., s. 152

⁴¹ A. Korczyński, op. cit., s. 90. Por. z *Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN*, cz. 1: *Nauki społeczne*, z. 1: *A-J*, oprac. A. Śródka, P. Szczawiński, Wrocław 1983, s. 331. Na rolę agitacji wśród poborowych do armii amerykańskiej zwraca uwagę Paweł Fijałkowski, *Ludwik Ehrlich*, w: M. Prokopowicz (red.), *Żydzi polscy: historie niezwykle*, Demart, Warszawa 2010, s. 68.

⁴² L. Ehrlich, *The War and Political Theory*, „California Law Review” 1918, vol. 6, nr 6, s. 418–442; idem, *The War and Political Theory II*, „California Law Review” 1918, vol. 7, nr 1, s. 33–57.

⁴³ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508. Praca ta ukazała się w 1929 r. na łamach oksfordzkiego czasopisma, L. Ehrlich, *Petitions of Right*, „Law Quarterly Review” 1929, vol. 45, s. 60–85.

⁴⁴ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 315, 317.

⁴⁵ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508, 1141. Tuż przed wyjazdem do Polski poślubił protestantkę Frances Thornton Lawton. Z tego związku urodziła się dwojka dzieci: Konstancja Krystyna Thornton 18 kwietnia 1924 r. oraz Andrzej Lawton 13 grudnia 1928 r. Ibidem, s. 1141.

m.in. przynależności do Polski Górnego Śląska oraz ochrony mniejszości narodowych w Polsce w ramach nowej konstytucji⁴⁶.

Wspomniany pobyt Ehrlicha w USA przypadł na okres postępującej w tym państwie instytucjonalizacji nauki o sm i ponownie stawia pytanie o recepcję przez niego tych procesów. W 1921 r. w Nowym Jorku został powołany think tank Rada Spraw Zagranicznych (Council on Foreign Relations, CFR), która rok później zaczęła wydawać prestiżowe czasopismo „Foreign Affairs”⁴⁷. W 1919 r. zaś w – zapewne często odwiedzanej przez Ehrlicha – stolicy USA została uruchomiona School of Foreign Service (SFS) na tamtejszym Georgetown University⁴⁸.

Powrót na stałe do Lwowa w 1923 r. oznaczał koncentrację Ehrlicha na zagadnieniach z zakresu prawa międzynarodowego i prawa konstytucyjnego. Najpierw w 1923 r. wykładał prawo narodów⁴⁹. Następnie przy poparciu swojego mistrza, Starzyńskiego, przejął w 1924 r. jego Katedrę Prawa Politycznego i został profesorem nadzwyczajnym prawa konstytucyjnego⁵⁰. Wreszcie w 1929 r. został profesorem zwyczajnym prawa narodów i ogólnej nauki o państwie⁵¹.

⁴⁶ L. Ehrlich, *Polish constitution: Final provision after two years of debate – guarantee of religious liberty*, „New York Times”, 27.03.1921, s. X5; idem, *Poland and Silesia: The attitude of Polish government defended*, „The Brooklyn Daily Eagle”, 25.05.1921, s. 6; idem, *Korfanty and the Silesian plebiscite*, „Current History” 1921, vol. 14, nr 4, s. 633. W pracach biograficznych zwraca się uwagę jedynie na zasługi Ehrlicha w zakresie obrony polskich praw do Górnego Śląska. A.A. Zięba, *Historyk jako...*, op. cit., s. 160; *Biogramy uczonych...*, op. cit., s. 331; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 318; S. Głębiński, *Wspomnienia polityczne*, cz. 1: *Pod zaborem austriackim*, Drukarnia i Księgarnia, Pelpin 1939, s. 514–515. Niektóre źródła wskazują, że obronę interesów polskich na Śląsku Ehrlich miał prowadzić już w pierwszych latach swojego pobytu w USA (1917–1918): A. Śródka, *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 1: *A–G*, Aries, Warszawa 1994, s. 441. O roli Górnego Śląska w relacjach polsko-amerykańskich w tym czasie zob. N. Pease, *Poland, the United States and the Stabilization of Europe, 1919–1933*, Oxford University Press, New York–Oxford 1986, s. 11–12.

⁴⁷ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...*, op. cit., s. 15–16; J. Kukułka, *Teoria...*, op. cit., s. 72–73; Peter Grose, *Continuing the Inquiry: The Council on Foreign Relations from 1921 to 1996*, Council on Foreign Relations, New York 1996.

⁴⁸ E.E. Ware (red.), *The Study of International Relations in the United States...*, op. cit., s. 127–128; A. Mania, *Department of State 1789–1939: pierwsze 150 lat udziału w polityce zagranicznej USA*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 210–211, 213–215, 219–220. W 1923 r. Ehrlich gościł z wykładami w SFS. *Catholic News Service*, 5.03.1923, <https://thecatholicnewsarchive.org/crra?a=d&d=cns19230305-01.1.29> (data dostępu: 20.06.2018).

⁴⁹ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 315. Wcześniej prawo międzynarodowe we Lwowie wykładał Zygmunt Cybichowski (w 1916 r. wyjechał do Warszawy, oficjalnie zrezygnował w 1919) oraz Piotr Stebelski (w latach 1919–1923). A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 506–508.

⁵⁰ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 498, 501, 508. Przez jakiś czas błędnie uznawano – za Nahlikiem – że o katedrę Starzyńskiego zabiegał nie tylko Ehrlich, ale także – późniejszy znany brytyjski prawnik – Hersch Lauterpacht. Ibidem, s. 1137. Jako jeden z pierwszych zakwestionował to Michał Chorośnicki, op. cit., s. 382. Warto odnotować, że sam Starzyński nie porzucił pracy na uczelni i do 1930 r. prowadził wykłady dotyczące Ligi Narodów, a w latach 1930–1935 w ramach Studium Dyplomatycznego kurs dotyczący współczesnej Europy. A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 498.

⁵¹ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508. Katedra Prawa Politycznego i Prawa Narodów była najliczniejszą z katedr na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych UJK. Doskonale ukazuje to tabela personelu katedr wspomnianego wydziału przygotowana przez Redzika, ibidem, s. 428–429, 509.

Zwieńczeniem jego kariery w zakresie zainteresowania prawem międzynarodowym w tym czasie był fakt, że w latach 1927–1928 pełnił funkcję tzw. sędziego *ad hoc* (delegowanego przez państwo) z ramienia Polski w ramach Stałego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze⁵². Na tym stanowisku Ehrlich był zaangażowany w wydanie czterech wyroków w sprawie relacji polsko-niemieckich, w tym w dwóch zgłosił opinie odrębne⁵³. Równoległe prowadził wykład o interpretacji traktatów w Haskiej Akademii Prawa Międzynarodowego⁵⁴. Wykład ten ukazał się drukiem i „is considered a classical work”⁵⁵. Z aktywności międzynarodowej Ehrlicha w tym okresie warto dodatkowo odnotować wykłady gościnne w Pradze (1929), Londynie (1932), Jassach i Bukareszcie (1934) oraz Londynie (1937)⁵⁶. W 1932 r. uzyskał *Doctor Litterarum* na Uniwersytecie Oksfordzkim⁵⁷.

Jednocześnie Ehrlich brał w tym czasie aktywny udział w organizacji życia naukowego. W latach 1924–1934 był delegatem Wydziału Prawa do Senatu Akademickiego UJK⁵⁸. W latach 1934–1937 był Dziekanem Wydziału Prawa UJK, a potem do wybuchu wojny prodziekanem⁵⁹. Od 1927 r. był członkiem przybranym Towarzystwa Naukowego we Lwowie⁶⁰. W okresie zaś 1936–1939 pełnił funkcję wiceprezesa Polskiego Instytutu Prawa Publicznego w Poznaniu⁶¹.

Przełom lat 20. i 30. XX w. jest momentem, w którym zainteresowania Ehrlicha coraz bardziej zaczynają być związane z nauką o sm. Pierwszym tego wyrazem były jego zabiegi o to, żeby przedstawiciele Polski zajmujący się stosunkami międzynarodowymi mogli uczestniczyć w organizowanej od 1928 r. pod auspicjami Ligi Narodów Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych⁶². Ehrlich wystąpił z wnioskiem o udział w tego typu spotkaniach w 1928 r., gdy po pierwszej ze wspomnianych konferencji wizytę na Uniwersytecie Warszawskim złożył brytyjski uczoney Arnold Toynbee, ówczesny dyrektor ds. badań RIIA⁶³. W związku z tym w następnym roku został powołany niezbędny do uczestnictwa w tego typu przedsięwzięciu narodowy komitet koordynacyjny pod nazwą Centralny Komitet Polskich Instytucji Nauk Politycznych (CKPINP). Wbrew

⁵² Ibidem, s. 508.

⁵³ P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 93–94.

⁵⁴ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508.

⁵⁵ A. Korczyński, op. cit., s. 90. Zob. uwagi o tym, że praca ta jest współcześnie także cytowana: P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 96.

⁵⁶ P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit. s. 94; A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 508.

⁵⁷ P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 94.

⁵⁸ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 1141.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ A. Śródka, *Uczni polscy...*, op. cit., s. 441.

⁶¹ P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 94.

⁶² O samej Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych zob. D. Long, *Who killed...*, op. cit., s. 603–622; M. Riemens, *International academic cooperation on International Relations in the Interwar period: The International Studies conference*, „Review of International Studies” 2011, vol. 37, nr 2, s. 911–928.

⁶³ A.M. Brzeziński, *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej (1924–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001, s. 104–105.

nazwie nie chodziło tu o przedstawicieli nauk politycznych, ale badaczy właśnie sm⁶⁴. Ehrlich wziął aktywny udział w drugiej i trzeciej takiej konferencji w 1929 i 1930 r. Gdy w 1931 r. doszło do zmiany władz CKPINP, został on wiceprzewodniczącym Komitetu, obok Zygmunta Cybichowskiego pełniącego funkcję przewodniczącego do 1934 r.⁶⁵ W związku z zastrzeżeniami wobec Cybichowskiego w 1934 r. nowym przewodniczącym został Ehrlich⁶⁶. W trakcie kierowania przez niego tą instytucją przedstawiciele Polski aktywnie brali udział w spotkaniach tego typu⁶⁷. Sam zaś Ehrlich dodatkowo zasiadał od 1934 r. w komitecie wykonawczym wspomnianej konferencji, a w latach 1935–1936 przewodniczył panelom poświęconym nauczaniu stosunków międzynarodowych⁶⁸. W tym czasie pozyskiwał on środki z Fundacji Rockefellera na pokrycie kosztów udziału polskich delegatów w tej konferencji⁶⁹. Jednak w 1937 r. Ehrlich został odwołany ze swojej funkcji w wyniku sporu z MSZ RP, które chciało wpływać na treść referatów polskich delegatów⁷⁰. Nie przeszkodziło to Ehrlichowi w udziale w kolejnej takiej konferencji w Pradze w 1938 r., gdzie wziął on udział w zebraniu administracyjnym odpowiadającym za przebieg dyskusji na temat nauczania o sm⁷¹. Skala zaangażowania Ehrlicha w tego typu konferencje doprowadziła do tego, że w wydanej kilka lat temu analizie jej prac lwowski uczoney został wymieniony w gronie czołowych jej uczestników⁷².

Konferencje pod auspicjami LN nie były jedynymi, w jakich Ehrlich uczestniczył. W 1934 r. doprowadził do zorganizowania we Lwowie konferencji przedstawicieli kilku państw europejskich na temat sposobów organizacji studiów i nauczania prawa międzynarodowego i sm. Takiego typu połączenie było typowe dla USA, więc nie może dziwić, że konferencję tę finansowo wsparła Fundacja Rockefellera⁷³. W uchwale końcowej jej

⁶⁴ Ibidem, s. 23, 104–107.

⁶⁵ Ibidem, s. 23, 106–107.

⁶⁶ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 317; A.M. Brzeziński, op. cit., s. 109–110.

⁶⁷ L. Ehrlich (red.), *Bezpieczeństwo zbiorowe. Referaty przedstawione przez Centralny Komitet Polskich Instytucyj Nauk Politycznych w Warszawie Ósmej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych w Londynie, 3–8 czerwca 1935 roku*, Zakład Prawa Politycznego i Prawa Narodów, Lwów 1935, s. 35–51, 52–74, 75–78 (seria Biblioteka Prawa Politycznego i Prawa Narodów, t. 9); *Mémoire polonais. Conference permanente des hautes études internationales. Xème session, Paris, 28 juin–3 juillet 1937. Conférence general d'études sur le règlement pacifique des problèmes internationaux*, Institut Droit Constitutionnel et de Droit International Université Jean-Casimir, Lwów 1937.

⁶⁸ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Księgarnia S. Kamińskiego, Kraków 1947, s. 44.

⁶⁹ A.M. Brzeziński, op. cit., s. 115; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 317; *La Conférence permanente des hautes études internationales; ses origines, ses fonctions, son organisation*, International Institute of Intellectual Co-operation, Paris 1937, s. 59.

⁷⁰ A.M. Brzeziński, op. cit., s. 113–115.

⁷¹ A. Zimmern (red.), *L'enseignement universitaire des relations internationales. Travaux de la XIe session de la Conférence permanente des hautes études internationales, Prague 1938*, Institut International de Coopération Intellectuelle, Paris 1939, s. 7.

⁷² M. Riemens, op. cit., s. 920–921.

⁷³ S.E. Nahlik, *Przesłane przez pamięć*, op. cit., t. 1, s. 255–257. Zob. relację z tej konferencji w amerykańskiej prasie specjalistycznej: J.S. Reeves, *The Lwow Conference upon the Teaching of International Law and Relations*, „The American Journal of International Law” 1936, vol. 30, nr 1, s. 106–107.

uczestnicy stwierdzili m.in., że „stosunki międzynarodowe mogą i powinny być uważane za przedmiot nauczania zorganizowanego z punktu widzenia prawnego, gospodarczego, historycznego, technicznego (praktyka dyplomatyczna i konsularna) [...] nauczanie stosunków międzynarodowych powinno obejmować kilka nauk, które mogą tworzyć wspólną grupę pod nazwą nauki o stosunkach międzynarodowych [...] może zachodzić potrzeba organizowania oddziałów stosunków międzynarodowych w łonie wydziałów (uniwersyteckich), a w szczególności, tam, gdzie warunki pozwalają, wydziałów prawa”⁷⁴.

Przełom lat 20. i 30. XX w. ma wyjątkowe znaczenie dla Ehrlicha, jeśli chodzi o jego związki z nauką o sm, bo w 1930 r. w ramach uruchomienia kilku nowych studiów specjalistycznych na Wydziale Prawa doprowadził do powołania Studium (Uzupełniającego) Dyplomatycznego i został jego kierownikiem⁷⁵. Celem Studium było kształcenie przyszłych członków służby zagranicznej RP. Studium to był najprężniej działającym spośród wszystkich. W 1937 r. jego działalność dydaktyczną uzupełniono o seminaria badawcze⁷⁶. Wśród wykładowców byli nie tylko akademicy, ale też dyplomaci i politycy⁷⁷. Dodatkowo kładziono nacisk na naukę języków obcych⁷⁸. Średnio ponad 20 osób studiowało na danym roku, co w skali całego trzyletniego programu oznaczało ok. 70 studentów⁷⁹. W 1938 r. jeden z wykładowców ufundował stypendia dla najzdolniejszych uczestników studium⁸⁰ oraz pozyskano środki na zatrudnienie w tej jednostce na stałe pracownika na etacie asystenta⁸¹. Ostatni raz dyplomy rozdano w czerwcu 1939 r., a w wakacje kilku studentów jeszcze wyjechało na praktyki⁸². Innowacyjność Studium uzmysławia fakt, że powołano je równoległe z podobnymi przedsięwzięciami w USA⁸³. Najwybitniejsi absolwenci Studium to Jan Karski (Koziełski) oraz Louis (Ludwik) Sohn⁸⁴.

Kształcenie przyszłych dyplomatów w ramach Studium Dyplomatycznego UJK nie było jedyną formą pracy Ehrlicha na rzecz państwa polskiego w zakresie spraw

⁷⁴ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, s. 43–44.

⁷⁵ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 435–436; 508.

⁷⁶ Ibidem, s. 436.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem, s. 436, 440.

⁸¹ Ibidem, s. 436.

⁸² Ibidem, s. 436, 440. Jeszcze w październiku 1939 r. podejmowano próby uruchomienia Studium, a potem realizowania zajęć w ramach Tajnego Wydziału Prawa UJK. Ibidem, s. 440.

⁸³ W 1930 r. uruchomiono Walter Hines Page School of International Relations na Uniwersytecie Johns Hopkinsa w Waszyngtonie. W tym samym roku rozpoczęła działalność School of Public and International Affairs na Princeton University. W 1931 r. utworzono na Uniwersytecie Columbia jednostkę Parker School of Foreign and Comparative Law. W 1933 r. powołano zaś Fletcher School of Law and Diplomacy na Tufts College. Wiele z tych jednostek przechodziło drogę podobną do Studium Dyplomatycznego UJK: zaczynały od dydaktyki, żeby z czasem zająć się także badaniami. E.E. Ware (red.), *The Study of International Relations in the United States...*, op. cit., s. 126–129.

⁸⁴ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 438. Szerzej A. Redzik, I. Zeman, *Jan Kozielewski na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, w: I. Hofman (red.), *Jan Karski. Misja kompletna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 89–116.

międzynarodowych. Po pierwsze, służył swoją wiedzą ekspercką MSZ RP⁸⁵. Dowodzą tego maszynopisy wykładów dla służby zagranicznej z 1935 r.⁸⁶ oraz relacja Karskiego z wykładu Ehrlicha w 1938 r. dla pracowników służby zagranicznej⁸⁷. Po drugie, mogło to dotyczyć współpracy z polskimi służbami wywiadowczymi, które wykorzystywały Studium Dyplomatyczne UJK do rekrutacji oficerów wywiadu⁸⁸.

Uzupełnieniem działań Ehrlicha na polu nauki o sm były realizowane przez niego projekty wydawnicze. W 1937 r. rozpoczął on wydawanie serii „Bibliothèque des relations internationales”, w ramach której ukazały się trzy wystąpienia przedstawicieli CKPINP ogłoszone podczas Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych w Paryżu w 1937 r.⁸⁹ Zwieńczeniem starań Ehrlicha o rozwój nauki o sm było powołanie czasopisma „Annals of International Law and International Relations”, którego pierwszy numer wyszedł w 1938 r. Już w tym pierwszym numerze ukazał się artykuł będący deklaracją w zakresie tego, że stosunki międzynarodowe są odrębnym przedmiotem badań. Było to jedno z pierwszych czasopism naukowych w tej części Europy skoncentrowanych na zagadnieniach międzynarodowych i ukazujące się od razu w języku angielskim⁹⁰.

W dorobku Ehrlicha z okresu dwudziestolecia międzywojennego można zauważyć trzy typy publikacji. Po pierwsze, są to prace związane z prawem konstytucyjnym czy szerzej publicznym. Dominują one w latach 20., choć i później się pojawiały. Po drugie, od połowy lat 20. XX w. widać stopniowy zwrot w kierunku prawa międzynarodowego. Przejściową pracą w tym zakresie jest *Gdańsk – zagadnienia prawno-publiczne* (1926)⁹¹, a w pełni tę drugą fazę wyraża jeden z pierwszych podręczników do prawa

⁸⁵ A. Korczyński, op. cit., s. 90.

⁸⁶ *Bezpieczeństwo w Europie powojennej. 2 wykłady wygłoszone w marcu 1935 r. na Kursach Naukowych dla urzędników służby zagranicznej*, b.d. [1935]; *Polska polityka morska w świecie [światle – T.P.] umów z Gdańskiem. Wykład wygłoszony w marcu 1935 r. ma [sic!] Kursach Naukowych dla urzędników służby zagranicznej*, b.d. [1935].

⁸⁷ W. Piasecki, *Jan Karski – jedno życie: kompletna opowieść*, t. 1: (1914–1939) *Madagaskar*, Insignis, Kraków 2015, s. 862–863.

⁸⁸ Na ten aspekt w literaturze przedmiotu zwrócił Chorośnicki, pisząc, że „Po wojnie UB bardzo poszukiwało absolwentów studium, gdyż uważano je za «wylegarnię dwójkarzy»”. M. Chorośnicki, op. cit., s. 381 (przypis nr 5). W rozmowie z 7 czerwca 2018 r. Chorośnicki wskazał, że źródłem informacji o związkach wspomnianego studium z wywiadem był Nahlik.

⁸⁹ H. Gliwic, *Les matières premières-clés. Conférence générale d'études sur le règlement pacifique des problèmes internationaux. Conférence permanente des hautes études internationales, Xème session, Paris, 28 juin-3 juillet 1937*, Lwów 1937, *Bibliothèque des relations internationales. Série française*, t. 1; J. Ernst, *Atlas sur les matières premières-clés ouvrage présenté par le Comité Central des Institutions Polonaises des Sciences Politiques à la Xe session de la Conférence Permanente des Hautes Etudes Internationales à Paris, 28 juin-3 juillet 1937*, Lwów 1937, *Bibliothèque des relations internationales. Série française*, t. 2; *Problèmes de démographie et d'économie politique internationale. Mémoires présentés par le Comité central des institutions polonaises des sciences politiques à la Xe session de la Conférence permanente des hautes études internationales à Paris, 28 juin-3 juillet 1937*, Lwów 1937, *Bibliothèque des relations internationales. Série française*, t. 3.

⁹⁰ Idea powołania czasopisma pojawiła się już na lwowskiej konferencji w 1934 r.

⁹¹ L. Ehrlich, *Gdańsk – zagadnienia prawno-publiczne*, Drukarnia Jakubowskiego, Lwów 1926 (seria Biblioteka Prawa Politycznego i Prawa Narodów, t. 1); idem, *Polsko a Gdansk*, „Slovanský Přehled” 1926,

międzynarodowego pt. *Prawo narodów* (1927, 1932)⁹². Wreszcie w okresie trzecim – połowa lat 30. XX w. – pojawiają się tematy bardziej związane z nauką o sm i traktujące np. o bezpieczeństwie zbiorowym⁹³.

II wojna światowa diametralnie zmieniła życie Ehrlicha i przerwała jego świetnie zapowiadający się projekt rozwoju w Polsce nauki o sm. Najpierw w 1939 r. brał on udział w przygotowaniu warunków poddania się Lwowa Armii Czerwonej⁹⁴, ale już w 1940 r. został zwolniony z lwowskiego uniwersytetu. Po tym jak Niemcy zajęli Lwów, ukrywał się przed nimi, został jednak aresztowany⁹⁵, a następnie odbity w wyniku akcji AK⁹⁶. Po przyłączeniu Lwowa do Związku Sowieckiego Ehrlich rozpoczął w 1945 r. wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie rok później został profesorem zwyczajnym prawa narodów i do 1960 r. stał na czele Katedry Prawa Narodów⁹⁷.

Wyrazem zakorzenienia się Ehrlicha w Krakowie jest to, że w 1947 r. został on członkiem korespondencyjnym Polskiej Akademii Umiejętności⁹⁸. Po wcieleniu PAU do nowo powołanej przez komunistyczne władze Polskiej Akademii Nauk w 1952 r. Ehrlich – z uwagi na swoje podejście naukowe – nie mógł już zostać członkiem tego typu ogólnopolskiej struktury⁹⁹.

W początkowym okresie obecności na uczelni krakowskiej Ehrlich bardzo szybko powrócił do zajmowania się aktualnymi sprawami związanymi z prawem międzynarodowym. Już w 1946 r. opublikował pierwsze tłumaczenie na język polski z komentarzem *Karty Narodów Zjednoczonych wraz ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*¹⁰⁰. Na przełomie zaś 1947 i 1948 r. przygotował zaktualizowane, trzecie wydanie swojego podręcznika *Prawo narodów*.

Jednocześnie w tym czasie jako specjalista od prawa międzynarodowego i kwestii niemieckich, a także – jak wydaje się – naoczny świadek polityki okupacyjnej III Rzeszy

t. 18, z. 1, s. 21–31; idem, *Poland and Dantzig. The Case of Poland*, „The Nineteenth Century and After” 1925, vol. 97, s. 476–484

⁹² Idem, *Prawo narodów*, Drukarnia Jakubowskiego, Lwów 1927.

⁹³ Idem, *Rozwój prawa narodów a zagadnienia bezpieczeństwa kolektywnego; Poszanowanie zobowiązań międzynarodowych – rewizja traktatów i sytuacja międzynarodowych; Spory prawne a konflikty interesów*, w: idem (red.), *Bezpieczeństwo zbiorowe...*, op. cit., s. 35–51, 52–74, 75–78.

⁹⁴ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 919.

⁹⁵ Ibidem, s. 1049, 1141. Według jednego ze źródeł Ehrlich „ukrywał się na prowincji, w Ordynacji Zamojskiej i zbierał materiały na temat polityki władz okupacyjnych”. P. Fijałkowski, op. cit., s. 69.

⁹⁶ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 1141.

⁹⁷ Katedrę tę później przemianowano na Katedrę Prawa Międzynarodowego. Ibidem, s. 1141; Archiwum UJ, S III 246; S.E. Nahlik, *Przesiane przez pamięć*, op. cit., t. 3, s. 190; idem, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 383; A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, op. cit., s. 129; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 316; P. Tuleja, P. Wojtyczek, op. cit., s. 95.

⁹⁸ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 1141; P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 95.

⁹⁹ Aleksandra Klich, *Papież i zakonnica*, „Gazeta Wyborcza”, 26.04.2011, http://wyborcza.pl/1,76842,-9474394,Papiez_i_zakonnica.html (data dostępu: 20.06.2018).

¹⁰⁰ L. Ehrlich, *Karta Narodów Zjednoczonych wraz ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Uwagi wstępne, teksty, komentarze*, Księgarnia Stefana Kamińskiego, Kraków 1946; A. Środka, *Uczni polscy...*, op. cit., s. 441.

na Zamojszczyźnie Ehrlich pełnił też funkcję eksperta w procesach niemieckich zbrodniarzy wojennych przed polskimi sądami¹⁰¹. W związku z tym biografowie Ehrlicha wskazują, że „opracował on doktrynę odpowiedzialności za zbrodnie popełnione przez Niemców na ziemiach polskich, opartą na założeniu, że rozpoczęcie II wojny światowej miało nielegalny charakter”, którą miał przyjąć Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze¹⁰². Dodatkowo w latach 1948–1953 pełnił funkcję członka Stałego Trybunału Rozjemczego w Hadze¹⁰³.

Jednocześnie podjął on próbę kontynuowania lwowskiego projektu z zakresu nauki o sm, gdy – podobnie jak poprzedni szefowie wspomnianej katedry UJ i w nawiązaniu do lwowskich doświadczeń – został w 1946 r. dyrektorem, mającej swoje tradycje z okresu sprzed I wojny światowej, Szkoły Nauk Politycznych UJ¹⁰⁴. Pomimo tego, że studia w SNP UJ cieszyły się popularnością, po dwóch latach zaprzestano naboru, w 1949 r. szkołę rozwiązano¹⁰⁵. Pod kierunkiem Ehrlicha zdecydowano zwiększyć liczbę przyjmowanych studentów (do ponad 600 osób) oraz skupiono jej badania na nauce o sm¹⁰⁶. W celu wsparcia dydaktyki i popularyzacji zagadnień międzynarodowych pod redakcją Ehrlicha ukazała się dziesięciotomowa seria „Biblioteka SNP UJ”, którą otwiera monografia redaktora pt. *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*. Pozostałe prace traktują o: społeczności międzynarodowej, nowożytnej historii gospodarczej świata, kwestiach walutowych i kredytowych w stosunkach międzynarodowych, dyplomacji i zagadnieniach konsularnych, zagadnieniach polityczno-ustrojowych Związku

¹⁰¹ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 509; S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 383. Zob. też L. Ehrlich, *Organizacja Generalnej Guberni w świetle prawa międzynarodowego*, „Prace Historyczne” 1966, t. 19, s. 9–18. Ehrlich był również członkiem Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. P. Fijałkowski, op. cit., s. 69.

¹⁰² A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 509, 1141; *Biogramy uczonych...*, op. cit., s. 331, 332; P. Fijałkowski, op. cit., s. 69. Na konferencji w Krakowie w 1947 r. Ehrlich miał przedstawić swoją koncepcję brytyjskim i amerykańskim prawnikom uczestniczącym w procesach norymberskich. *Ludwik Ehrlich*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce” 1970, nr 20, s. 70–71. Część źródeł wskazuje, że Ehrlich miał być członkiem Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze, ale jego biogram we wspomnianym powyżej biuletynie nie wspomina o tym. Por. A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, op. cit., s. 129; S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 383.

¹⁰³ P. Tuleja, K. Wojtyczek, op. cit., s. 95; A. Kłafkowski, op. cit., s. 27; A. Korczyński, op. cit., s. 90.

¹⁰⁴ *Biogramy uczonych...*, op. cit., s. 330; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 316; A. Redzik, *Nauczanie i nauka...*, op. cit., s. 129; W. Matuszewski, *Uniwersytet Jagielloński*, w: A. Przyborowska-Klimczak (red.), *Z kart historii polskiej nauki prawa międzynarodowego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2002, s. 117–119; P. Sarnecki, *Maciej Starzewski*, w: *Złota księga...*, op. cit., s. 231–235; idem, *Michał Rostworowski*, w: *Złota księga...*, op. cit., s. 219–220; A. Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. 53, z. 2, s. 217, 218. Niektóre źródła wskazują 1945 r. jako moment objęcia przez Ehrlicha funkcji dyrektora SNP UJ. A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 1141.

¹⁰⁵ A. Zięba, *Szkoła Nauk Politycznych*, op. cit., s. 211–218; L. Hajdukiewicz, *Szkoła Nauk Politycznych (1920–1949)*, w: J. Michalewicz (red.), *Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850–1939 (1954)*, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997, s. 123–131.

¹⁰⁶ L. Ehrlich, *Z przemówienia na uroczystości otwarcia roku akademickiego Szkoły Nauk Politycznych U.J.*, „Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie” 1946/1947/1948, s. 4–10.

Radzieckiego, Francji, Wielkiej Brytanii oraz historii Brazylii¹⁰⁷. W tym kontekście warto odnotować, że pierwsza obroniona pod opieką Ehrlicha praca doktorska na Wydziale Prawa UJ także nawiązywała do tematyki nauki o sm¹⁰⁸.

W związku z ideologizacją nauki polskiej na przełomie lat 40. i 50. XX w.¹⁰⁹ Ehrlich był zmuszony do zaprzestania publikowania bieżących analiz, w zakresie zarówno prawa międzynarodowego, jak i nauki o sm. Wskutek tego powrócił do swoich pierwotnych zainteresowań, ukształtowanych na studiach we Lwowie pod opieką Balzera oraz w trakcie badań prowadzonych z Winogradowem w Wielkiej Brytanii: historii prawa. Prowadził on m.in. badania nad polską szkołą prawa narodów rozwijaną w Krakowie w XV w.¹¹⁰ W tym trudnym dla polskiej nauki okresie Ehrlich nie uległ jednak indoktrynacji i w ramach swoich zajęć ograniczał wpływ dominującej ideologii¹¹¹. Jak trudno był

¹⁰⁷ Por. tematykę poszczególnych tomów tej serii z programem SNP UJ: „Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie” 1946/1947/1948, s. 52–53. Choćaż seria ta uzyskała wsparcie finansowe ze strony ówczesnego Wydziału Nauki Ministerstwa Oświaty, to Chorośnicki wskazuje, że część nakładu została skierowana na przemiał. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 2, 5–6, 90; M. Chorośnicki, op. cit., s. 383–384. Również Bartosz Włodarski zwraca uwagę, że komunistyczne władze żądały potwierdzenia, iż monografie wydane w tej serii były jedynie do użytku wewnętrznego. B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 258 (przypis 1130).

¹⁰⁸ Autorem obronionej rozprawy był absolwent Studium Dyplomatycznego UJK i asystent w Katedrze Prawa Politycznego i Prawa Narodów UJK, S. E. Nahlik. Archiwum UJ, WP III 539, L. 287 oraz WP III 202, S.E. Nahlik, *Prawo rozrodności na tle nauki o stosunkach międzynarodowych*, s. 21–22; S.E. Nahlik, *Przesłane przez pamięć*, op. cit., t. 2, s. 441–446; S. Waltoś, *Stanisław Edward Nahlik (1911–1991)*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 4, s. 83–85; H. Nieć, *Stanisław E. Nahlik (1911–1991)*, w: *Złota księga...*, op. cit., s. 415–416.

¹⁰⁹ A. Przyborowska-Klimczak, *Polskie podręczniki prawa międzynarodowego w XX wieku*, w: *Z kart historii polskiej nauki prawa międzynarodowego*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2002, s. 54–55; S. Mauersberg, *Nauka i szkolnictwo wyższe w latach 1939–1951*, w: *Historia nauki polskiej*, t. 5: 1918–1939, cz. 1: *Warunki rozwoju nauki polskiej*, red. L. Skubała-okarska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1992, s. 459–468

¹¹⁰ A. Korczyński, op. cit., s. 90; A. Redzik, *Wydział Prawa*, s. 509. L. Ehrlich, *Historia polskiej nauki prawa narodów oraz Zarys historii nauki prawa politycznego w Polsce*, w: L. Ehrlich, J.S. Langrod, *Zarys historii nauki prawa narodów, politycznego i administracyjnego*, „Historia Nauki Polskiej w Monografiach”, vol. 17d, PAU, Kraków 1949, s. 5–24 i 25–39; L. Ehrlich, *Kazanie Stanisława ze Skarbimierza „De bellis iustis”*, „Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności” 1949, t. 50, nr 2, s. 55–59; idem, *Zagadnienie podmiotowości prawa narodów. Stan dzisiejszy na tle rozwoju historycznego*, „Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności” 1949, t. 50, nr 9, s. 494–499; idem, *Potrzeba i plan nowego wydania pism Pawła Włodkowica*, „Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności” 1951, t. 52, nr 6, s. 442–445; idem, *Studia nad genealogią prawa narodowego*, „Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności” 1951, t. 52, nr 8, s. 677–684; idem, *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1954 (wyd. 2, Narodowe Centrum Kultury i Teologia Polityczna, Warszawa 2018); idem, *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza „De bellis iustis”*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1955. W niektórych pismach z tego okresu Ehrlich poruszał też zagadnienia polskiej myśli renesansowej i oświeceniowej: idem, *Prawo narodów i zagadnienia międzynarodowe w piśmiennictwie polskim od XV do XVIII wieku*, „Rocznik Prawa Międzynarodowego” 1949, s. 117–159; idem, *Modrzewskiego księga O wojnie w skali nauki światowej*, „Reformacja w Polsce: organ Towarzystwa Badań Dziejów Reformacji w Polsce” 1953–1956, R. 12, nr 45–50, s. 5–31.

¹¹¹ Ehrlich w trakcie wykładów ograniczał do minimum narzucone przez władze kwestie marksizmu. J. Connelly, M. Grüttner (red.), *Universities under Dictatorship*, Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania 2005, s. 196–197. Jeden z ówczesnych studentów prawa, Jerzy Kościółek

to okres dla tego badacza, świadczy to, że został on na pewien czas w 1953 r. odsunięty od prowadzenia zajęć w efekcie zabiegów Marka Korowicza, głoszącego pochwałę sowieckiej nauki prawa międzynarodowego, dokooptowanego na początku lat 50. XX w. do katedry Ehrlicha¹¹².

Dopiero po odwilży z 1956 r. Ehrlich powrócił do badania zagadnień współczesnych, ale już tylko z perspektywy prawa międzynarodowego. Wyrazem tego była publikacja monografii pt. *Interpretacja traktatów* (1957) oraz czwarte wydanie jego podręcznika pod współczesnym tytułem *Prawo międzynarodowe* (1958). Na przełomie lat 50. i 60. XX w. publikował kolejne prace dotyczące prawa morza¹¹³ oraz suwerenności Polski na tzw. Ziemiach Zachodnich¹¹⁴. Zajmował się także tematyką dotyczącą prawnych aspektów przemieszczenia ludności niemieckiej z terenu Polski po II wojnie światowej¹¹⁵. W kontekście jego zainteresowań naukowych nie może dziwić, że był członkiem władz centralnych i pełnił funkcję prezesa krakowskiego oddziału Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich¹¹⁶.

Mimo rozbudowanych kontaktów międzynarodowych dopiero po przemianach z 1956 r. Ehrlich uzyskał możliwość wyjazdów za granicę. Jednakże wszystkie one dotyczyły albo zagadnień prawa międzynarodowego, albo interesów Uniwersytetu Jagiellońskiego: np. w 1958 r. uczestniczył w międzynarodowym kongresie prawa, w 1959 r. wyjechał w sprawie spadku Ignacego Paderewskiego i wreszcie w 1962 r. gościł z wykładami w Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze¹¹⁷. Ehrlich nie

stwierdził wręcz, że „Profesor Ehrlich [...] miał odwagę cywilną na wykładach oficjalnie głosić, że nie zgadza się z poglądami nauki marksistowskiej na prawo międzynarodowe. «Państwo możecie to czytać – mówił na zajęciach – ale ja się z tym nie zgadzam» i wykladał swoją teorię opartą głównie na szkole amerykańskiej”. J. Drużyńska, S.M. Jankowski, *Ucieczki specjalnego znaczenia*, Rebis, Poznań 2011, s. 318–319.

¹¹² Powrót prof. Ehrlicha do prowadzenia zajęć związany był z ucieczką Korowicza z Polski w trakcie pobytu w USA w ramach delegacji na posiedzenie Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Więcej na temat tej osoby zob. J. Drużyńska, S.M. Jankowski, op. cit., s. 309–373.

¹¹³ L. Ehrlich, *Szerokość morza terytorialnego*, „Państwo i Prawo” 1956, R. 11, nr 10, s. 580–592; idem, *Prawo obszarów morskich i podmorskich*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, R. 21, z. 4, s. 1–29; idem, *The Legal Regulation of the Seas and the Continental Shelf*, w: J. Limpens (red.), *Rapports généraux au Ve Congrès international de droit comparé. Bruxelles, 4–9 août 1958*, E. Bruylant, Bruxelles 1960, s. 893–920; idem, *Suwerenność a morze w prawie międzynarodowym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1961.

¹¹⁴ Idem, *Suwerenność Polski na Ziemiach Odzyskanych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1959, nr 27(6), s. 5–21; idem, *Suwerenność Polski na ziemiach zachodnich i północnych: zagadnienia prawne*, „Biuletyn” (Śląski Instytut Naukowy w Katowicach) 1962, nr 34; idem, *Suwerenność Polski na ziemiach zachodnich i północnych: zagadnienia prawa międzynarodowego*, wyd. 2 rozsz., „Śląsk”, Katowice 1967.

¹¹⁵ Idem, *Recht auf die Heimat*, „Cahiers Pologne-Allemagne” 1962, nr 2(13), s. 19–29 [przedruk: *Recht auf Heimat*, w: K. Rabl (red.), *Das Recht auf die Heimat. Vorträge. Thesen. Kritik*, Lerche, München 1965, s. 257–267].

¹¹⁶ S.E. Nahlik, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 383.

¹¹⁷ A. Korczyński, op. cit., s. 90; K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 317–318; E.H.F., *Hague Academy of International Law – 1962 Sessions*, „The American Journal of International Law” 1961, vol. 55, nr 4, s. 974–975. 8 sierpnia 1958 r. wygłosił w ramach obrad V Międzynarodowego Kongresu Prawa Porównawczego w Brukseli referat dotyczący prawa obszarów morskich i podmorskich. Wykład ukazał się

włączył się więc w odradzające się po II wojnie światowej spotkania przedstawicieli nauki o sm np. w formie dorocznych konferencji powstałego w 1959 r. Stowarzyszenia Studiów Międzynarodowych (International Studies Association, ISA)¹¹⁸.

Po przejściu na emeryturę w 1960 r. Ehrlich powrócił do studiów nad historią prawa narodów w Polsce¹¹⁹, czego zwieńczeniem była trzytomowa praca – częściowo wydana pośmiertnie – pt. *Pisma wybrane Pawła Włodkowica w językach łacińskim, polskim i angielskim*¹²⁰. Zaslęgi Ehrlicha na tym polu dotyczą przetłumaczenia średniowiecznych tekstów na polski i angielski, analizy treści oraz wykazania, że polska szkoła prawa narodów wyprzedza o sto lat uznawaną dotychczas za najstarszą szkołę prawa narodów z Salamanki¹²¹.

Profesor Ludwik Ehrlich zmarł 31 października 1968 r. w pełni sił twórczych¹²². Śmierć przerwała jego prace prowadzone nad historią Wydziału Prawa w XV w. i myślą znanego średniowiecznego badacza wojny sprawiedliwej Wilhelma z Rennes¹²³. Ehrlichowi przypisuje się stworzenie odrębnej szkoły prawa międzynarodowego¹²⁴, a wśród wybitnych uczniów Ehrlicha – znawców prawa międzynarodowego i pracow-

jako: L. Ehrlich, *The Legal Regulation...*, op. cit., s. 893–920. Wykład z Hagi ukazał się jako: L. Ehrlich, *The Development of International Law as a Science*, „Recueil des cours” 1962, t. 105, nr 1, s. 173–265.

¹¹⁸ *History*, International Studies Association, <http://www.isanet.org/ISA/About-ISA/History> (data dostępu: 20.06.2018).

¹¹⁹ L. Ehrlich, *Rektor Paweł Włodkowic, rzecznik obrony przeciw Krzyżakom*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1963; idem, *Polish Fifteenth Century Doctrine of International Law*, „Polish Perspectives” 1964, vol. 7 (4), s. 19; idem, *Z dziejów Wydziału Prawa UJ w wieku XV*, w: M. Patkaniowski (red.), *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (Studia ad Universitatis Iagellonicae Facultatis Iuris historiam pertinentia)*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1964, s. 35–48.

¹²⁰ *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, t. 1–3, oprac. i red. L. Ehrlich, Instytut Wydawniczy „Pax”, Warszawa 1968.

¹²¹ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 317; M. Lachs, *Rzecz o nauce prawa międzynarodowego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986, s. 146–147. W ostatnich latach na zasługi Ehrlicha w tym zakresie wskazywały następujące osoby: P. Grzebyk, *Idea wojny sprawiedliwej – od starożytności po czasy nowożytne*, „Forum Prawnicze” 2010, nr 2, s. 63 przypis 60; M.A. Cichocki, A. Talarowski, *Wstęp*, w: eidem (red.), *Prawo ludów i wojna sprawiedliwa*, tłum. J. Łukaszevska-Haberko, Narodowe Centrum Kultury, Teologia Polityczna, Warszawa 2018, s. 6. Szerzej o miejscu badań Ehrlicha nad Pawłem Włodkowicem w kontekście dorobku innych uczonych oraz o oryginalności samych krakowskich kanoników z XV w. w trzytomowej serii pt. *Tradycje polskiej myśli prawa międzynarodowego w XV wieku* pod red. M.A. Cichockiego i A. Talarowskiego. Zob. np. wprowadzenie do tomu pierwszego: W. Kozłowski, *Wstęp*, w: *Prawo ludów i wojna sprawiedliwa*, op. cit., s. 6–43.

¹²² S.E. Nahlík, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 382. Kondukt żałobny na Cmentarzu Rakowieckim prowadził jego bliski znajomy, metropolita krakowski, kard. Karol Wojtyła. Córka prof. Ehrlicha Konstancja przybrała jako siostra urszulanka imię Emilia i była współpracowniczką Jana Pawła II w Watykanie. A. Środka, *Uczeni polscy...*, op. cit., s. 441; S.E. Nahlík, *Przesłane przez pamięć*, op. cit., t. 3, s. 222–223; A. Boniecki, *Dyskretna obecność, wielki wkład. Po śmierci s. Emilii Ehrlich (1924–2006)*, „Tygodnik Powszechny” 2006, nr 53, s. 11; A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 1141. Błędną datę śmierci – 1 listopada 1968 r. podaje A. Korczyński, op. cit., s. 90.

¹²³ K. Lankosz, *Ludwik Ehrlich...*, op. cit., s. 318. Zob. L. Ehrlich, *Z dziejów...*, op. cit., s. 35–48; idem, *Guillaume de Rennes et les origines de la science du droit de la guerre*, w: *Melanges en l'honneur de Gilbert Gidel*, Sirey, Paris 1961, s. 215–227.

¹²⁴ A. Korczyński, op. cit., s. 90.

ników służby zagranicznej – wymienia się (obok wspomnianych Karskiego i Sohna) Stanisława Leona Huberta, Kazimierza Grzybowskiego, Stanisława Edwarda Nahlika, Kazimierza Kocota, Zenona Wachlowskiego, Lesława Adama i Władysława Rębisza¹²⁵.

Koncepcja nauki o stosunkach międzynarodowych i teoria stosunków międzynarodowych w dorobku Ludwika Ehrlicha

Jak było wspomniane wcześniej, najważniejszą pracą w dorobku Ehrlicha traktującą o nauce o sm jest wydany w 1947 r. *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*¹²⁶. W tej pracy Ehrlich wskazuje, że do wyodrębnienia nauki o sm¹²⁷ doszło po I wojnie światowej, a przed II wojną światową. Wyodrębnienie nauki o sm Ehrlich wskazuje metaforycznie jako początek okresu, w którym „mamy do czynienia nie tylko z myśleniem [np. pojedynczych uczonych – T.P] o milionach ludzi, ale z myśleniem milionów ludzi”¹²⁸. Wydaje się, że w ten sposób Ehrlich chce powiedzieć, że początek nauki o sm jest związany z momentem, w którym ludzkość wyłaniała się jako czynnik sprawczy we współczesnym świecie. Nowa dyscyplina miałaby więc w pierwszym rzędzie badać ów „umysł ludzki”¹²⁹.

To zaś prowadzi do przedstawienia przez Ehrlicha głównych czynników sprawczych w sm. Jak już była mowa, Ehrlich uważał, że jednym z kluczowych czynników kształtujących stosunki międzynarodowe jest to, co myślą mieszkańcy świata: „Stosunki te [ludzkie, a więc sm] są wynikiem procesów myślowych, te zaś wynikają w wielkiej mierze z takiego czy innego sposobu myślenia [...]”¹³⁰. Z tej perspektywy nie może więc dziwić, że głównym przedmiotem zainteresowania Ehrlicha jest „umysł ludzki” (w innych miejscach pisze o „abstrakcyjnym rozumowaniu” oraz „teoretycznym nastawieniu jednostek”)¹³¹.

¹²⁵ A. Redzik, *Wydział Prawa*, op. cit., s. 509; A. Korczyński, op. cit., s. 90.

¹²⁶ Z uwagi na ograniczone ramy artykułu w dalszej części skupiono się na analizie tylko tej monografii. W efekcie pominięto inne publikacje Ehrlicha z zakresu nauki o sm oraz rozważania o tych zagadnieniach umieszczone w opracowaniach traktujących o prawie międzynarodowym.

¹²⁷ Ehrlich twierdzi, że można zamiennie pisać o „stosunkach międzynarodowych” i „zagadnieniach międzynarodowych”, ale na potrzeby tego artykułu będzie systematycznie stosowany termin sm. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 8–9. Generalnie prof. Ehrlich trzyma się rzetelnie w swojej pracy przyjętej powyżej terminologii, ale czasem niespójnie pisze o „zagadnieniach stosunków międzynarodowych”. Ibidem, s. 11.

¹²⁸ Ibidem, s. 5. Przy czym nie przeszkadza to Ehrlichowi stwierdzić, że niektóre zjawiska sm były studiowane już od czasów starożytności, jak np. historia wojen, ale inne subdyscypliny pojawiły się dopiero niedawno. Ibidem, s. 8. Pogląd o początku nauki o sm po I wojnie światowej był w owym czasie rozpowszechniony. Por. to z uwagą nestora nauki o sm, Edwarda H. Carra, która na wiele lat ukształtowała taki pogląd: E.H. Carr, *Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Harper & Row, New York 1964 (wznowione wyd. 2 z 1946 r., zmienione w stosunku do wydania pierwszego z 1939 r.), s. 1–2.

¹²⁹ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 5.

¹³⁰ Ibidem, s. 15. Zwracał na to już uwagę B. Włodarski, *Szkola Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 262–263.

¹³¹ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 5, 14.

W ten sposób lwowianin wpisuje się w te podejścia do nauki o sm, które kładą nacisk na rolę czynników ideacyjnych.

Choć, jak widać powyżej, punktem wyjścia rozważań Ehrlicha o sm jako stosunkach ludzi w skali świata jest stwierdzenie, że chodzi tu o czynniki ideacyjne (stan umysłu ludzi), to uznaje on, że sm „nie zależą od samego tylko abstrakcyjnego rozumowania ani od teoretycznego nastawienia jednostek wchodzących w skład [...] grup [społecznych – T.P.]”¹³². W efekcie wskazuje on na czynniki materialne: „Bardzo ważną rolę odgrywają zawsze warunki bytu ludzi, więc warunki geografii fizycznej [...], gospodarczej [...] liczebność i płodność ludności [...]”¹³³. W gronie czynników „zewnętrznych” wskazuje też czynniki niematerialne, jak „tradycje kulturowe (w szczególności takie czy inne tradycje polityczno-prawne) [...]”¹³⁴.

Zdaniem Ehrlicha owe „warunki zewnętrzne” odpowiadają za „wytworzenie” określonego „sposobu myślenia”¹³⁵. Przy czym, „[p]oznanie sposobu myślenia różnych grup jest [...] punktem wyjścia badania stosunków między nimi [tj. stosunków międzynarodowych – T.P.]”, „studium warunków zewnętrznych” działa zaś dopiero jako „uzupełnienie” badań w ramach nauki o sm¹³⁶. Wydaje się, że w ten sposób Ehrlich – wskazując na wtórność czynników materialnych („w szczególności geografii zasobów”) – daje odpór tym autorom ze swojej epoki, którzy w sposób nadrzędny traktowali czynniki materialne w stosunku do wytwarzanych przez społeczeństwo idei¹³⁷.

Definiując zakres nauki o sm, Ehrlich przedstawia – choć dość liberalnie – na dwa kryteria. Po pierwsze, zwraca on uwagę na „międzynarodowy” wymiar badanych przez naukę o sm zjawisk społecznych¹³⁸. Przy czym Ehrlich zastrzega, że trudno określić, co to są stosunki międzynarodowe, bo „nie jest łatwą rzeczą określić ich charakter «międzynarodowy»”¹³⁹. Próbując przybliżyć zakres sm, będących przedmiotem tak rozumianej nauki o sm, Ehrlich wskazuje następujące zjawiska społeczne będące przejawem stosunków międzynarodowych: wojna, dyplomacja, przepływ towarów, kapitału, ludzi i waluty w ramach gospodarki światowej, spory międzynarodowe i instytucje zajmujące się ich rozwiązywaniem¹⁴⁰. Jednak Ehrlich rozumie, że w jej ramach możliwe są studia nad sytuacją wewnętrzną poszczególnych państw (np. nad ich gospodarką), jeśli jest to potrzebne, aby mówić o kształcie sm¹⁴¹. Ponadto zwraca on uwagę, że nauka o sm

¹³² Ibidem, s. 14. W innym miejscu Ehrlich, pisząc ogólnie o stosunkach społecznych, których sm są przykładem, stwierdza, że „stosunki w obrębie grupy ludzkiej zmieniają się pod wpływem zdarzeń zewnętrznych jak wskutek biegu myśli tych czy innych jednostek w obrębie grupy”. Ibidem, s. 7–8.

¹³³ Ibidem, s. 14.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem, s. 15.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Ibidem, s. 9.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 8.

¹⁴¹ Ibidem, s. 16.

dotyczy „współczesnych stosunków międzynarodowych”¹⁴². Przy czym jednocześnie podkreśla, że nauka o sm korzysta z każdej nauki wchodzącej w jej skład o tyle, o ile to mówi coś o współczesnych sm¹⁴³. Z tej perspektywy nauka o sm „nie wyrzeka się korzystania z historii”, bo zjawiska historyczne mają wpływ na dzisiejsze relacje¹⁴⁴.

Dwie wizje nauki o stosunkach międzynarodowych

W swojej pracy z 1947 r. Ehrlich na dwa sposoby rozumie naukę o sm.

Po pierwsze, jest to perspektywa będąca pokłosiem jego dotychczasowych zainteresowań prawem międzynarodowym. Mianowicie stwierdza on – za obowiązującym wówczas prawem międzynarodowym – że podmiotami społeczności międzynarodowej (choć zamiennie pisze tutaj też o międzypaństwowej) są jedynie państwa¹⁴⁵. Ehrlich nie stwierdza tego wprost, ale wydaje się, że za podmiot społeczności międzynarodowej nie uważa organizacji („związków”) międzynarodowych, choć podkreśla, że od XIX w. państwa zawiązują regularnie takie organizacje, najpierw dla celów specjalistycznych (wskazuje np. Powszechny Związek Pocztowy), a w XX w. dla celów ogólnych (wymienia LN i ONZ)¹⁴⁶. Jednocześnie podkreśla, że wyłączna podmiotowość państw to efekt ich emancypacji w długim procesie historycznym pozbawiającym takiej podmiotowości indywidualnych monarchów i lud¹⁴⁷.

Drugi, nowszy nurt myślenia Ehrlicha, wydaje się, że będący efektem kontaktu z podejściem socjologicznym (może pod wpływem lektury monografii Charlesa Edward Merriama¹⁴⁸), wskazuje, że nauka o sm jest przykładem nauki społecznej zajmującej się współżyciem człowieka z innymi ludźmi¹⁴⁹. Przy czym Ehrlich stwierdził, że może to oznaczać badanie trzech różnych zagadnień społecznych i nierównomiernie dzieli między nie uwagę. W tym drugim ujęciu podkreśla, że relacje państw (bezpośrednie i w ramach

¹⁴² Ibidem, s. 15–16.

¹⁴³ Ibidem, s. 16.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 15–16.

¹⁴⁵ Ibidem, s. 9. Zmieni się to dwa lata po wydaniu książki Ehrlicha – zob. M.N. Shaw, *Prawo międzynarodowe*, tłum. J.J. Gojło et al., Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 2011 (oryg. 2008, 6 wyd.), s. 790.

¹⁴⁶ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 9.

¹⁴⁷ Ibidem, s. 9–10.

¹⁴⁸ C.E. Merriam, *Systematic Politics*, University of Chicago Press, Chicago 1945. Jeśli chodzi o Charlesa E. Merriama, twórcę tzw. szkoły chicagowskiej (Chicago School) w naukach o polityce, zob. błyskotliwą biografię intelektualną autorstwa Herberta A. Simona, *Charles E. Merriam and the “Chicago School” of Political Science. The Edmund Janes James Lecture Delivered on October 10, 1985*, <http://digitalcollections.library.cmu.edu/awweb/awarchive?type=file&item=34043> (data dostępu: 20.06.2018).

¹⁴⁹ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 8. Zarysowując różnice między naukami społecznymi jako formą badania stosunków społecznych a naukami badającymi zwierzęta, Ehrlich stwierdza, że społeczność ludzi – w odróżnieniu od społeczności zwierzęcych – charakteryzuje się rozbudowanymi i zróżnicowanymi formami współżycia, które zmieniają się nie pod kątem łatwo uchwytnych czynników zewnętrznych, ale zmian w samym myśleniu ludzi. Ibidem, s. 7–8. Na obecność wątków socjologicznych – ale też i z zakresu psychologii społecznej – zwracał już uwagę B. Włodarski, *Szkola Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 261.

organizacji międzynarodowych) nie wyczerpują sm¹⁵⁰. Stosunki międzypaństwowe to jedynie aspekt formalny sm, ale nauka o sm zajmuje się też praktyką sm, a więc relacjami pozaformalnymi¹⁵¹. W związku z tym „samo studium formalnych stosunków między państwami [...] nie wyczerpuje zakresu stosunków międzynarodowych”¹⁵².

W swoim drugim nurcie myślenia o sm Ehrlich pisze po pierwsze o tym, że nauka o sm to nauka o współżyciu ludzi, ale na „najszerszym” poziomie, czyli w kontekście całego świata („całej ludzkości”)¹⁵³. W tym zakresie nawiązuje do Karty Narodów Zjednoczonych i pisze o „ludach”¹⁵⁴ albo „narodach”¹⁵⁵. Przy czym, kiedy Ehrlich pisze o ludach, to wydaje się, że nie chodzi mu o anglosaskie rozumienie narodu jako ludzi zamieszkających określone terytorium i mających jeden rząd, a więc nie chodzi mu o państwo narodowe, bo podkreśla on, że ludy „to nie [są – T.P.] jednostki zorganizowane”¹⁵⁶. Fakt, że to cała ludzkość jest przedmiotem zainteresowania w tym ujęciu, widać w innym miejscu, gdy Ehrlich pisze, że po I wojnie światowej doszło do sytuacji gdy stosunki międzynarodowe zaczęło kształtować „myślenie milionów ludzi”¹⁵⁷. Jednakże Ehrlich nie rozwija szerzej tej koncepcji sm jako „stosunków ludzkich”.

W tym drugim, nieformalnym spojrzeniu na sm Ehrlich najwięcej uwagi poświęca perspektywie, zgodnie z którą sm to „stosunki między grupami ludzi”¹⁵⁸. Tym samym głównym podmiotem sm czyni nie ludzkość jako taką – i działające w niej ludy lub narody – ale jej elementy składowe w postaci grup społecznych¹⁵⁹. Przy czym Ehrlich zwraca uwagę, że nie każda grupa społeczna powinna być przedmiotem zainteresowania nauki o sm, bo różne grupy mają różne znaczenie w sm¹⁶⁰. Przy tej okazji Ehrlich podkreśla, że na przestrzeni dziejów poszczególne państwa potrafią działać w imię poszczególnych grup (może to być np. „kamaryla dworska”, „grupa potężnych lenników” czy też „grupa bogatych kupców”)¹⁶¹. W innym miejscu Ehrlich pisze o tym, że na politykę zagraniczną danego państwa – w przypadku państw demokratycznych – mają wpływ takie grupy społeczne, jak przedstawiciele prasy i naukowców, gdyż oddziałują na opinię publiczną¹⁶². W związku z tym, że jeden człowiek może być członkiem wielu

¹⁵⁰ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 9.

¹⁵¹ Ibidem, s. 10–11.

¹⁵² Ehrlich zaznacza, że takie państwowcentryczne podejście może być wystarczające jedynie do studiowania: „prawa narodów [tj. prawa międzynarodowego – T.P.] albo praktyki dyplomatycznej czy historii dyplomacji”. Ibidem, s. 14.

¹⁵³ Ibidem, s. 5, 7, 8.

¹⁵⁴ Ibidem, s. 10–11.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 5.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 11. Dostrzegł to także B. Włodarski, *Szkola Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 262.

¹⁵⁷ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 5.

¹⁵⁸ Ibidem, s. 14.

¹⁵⁹ Ibidem, s. 11.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem, s. 12.

¹⁶² Ibidem, s. 13.

grup społecznych, to pozycja danej grupy w stosunkach międzynarodowych zależy od jej zdolności utrzymania spójności¹⁶³.

Przy okazji grup społecznych warto odnotować, że Ehrlich wiele pisze też o opinii publicznej jako czynniku, który wpływa na władze państwowe, jest przedmiotem oddziaływania przedstawicieli prasy oraz społeczności naukowców, a także może legitymizować koncentrację władzy w rękach pojedynczej jednostki. Jeśli uznać, czego Ehrlich nie czyni wprost, że opinia publiczna to wyraz poglądów większości osób będących obywatelami danego państwa – a więc grupy społecznej, do której przynależność opiera się na posiadaniu obywatelstwa – to można uznać, że Ehrlichowskie zainteresowanie opinią publiczną jest konsekwencją jego zainteresowania grupami społecznymi¹⁶⁴.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na relację, jaka łączy państwo i grupy społeczne. Po pierwsze, o czym była już mowa w akapicie wyżej, Ehrlich zwraca uwagę, że państwo może być narzędziem realizacji interesów poszczególnych grup społecznych¹⁶⁵. Rodzi to pytanie, którego niestety Ehrlich wprost nie rozstrzyga, ani w tym miejscu, ani szerzej w ramach swojej wcześniejszej (państwowcentrycznej) wizji, o nadrzędności państwa (racji stanu) wobec grup społecznych (interesów grupowych) lub odwrotnie¹⁶⁶. Po drugie, Ehrlich uważa, że relacje między państwami to jedynie wyraz zewnętrznych relacji grup społecznych zamieszkujących dane państwo¹⁶⁷. Powracamy więc tutaj do wizji, zgodnie z którą obywatele jako całość stanowią jedną lub wiele grup społecznych i poza stosunkami międzynarodowymi istnieją złożone relacje wewnątrzpaństwowe między grupami społecznymi. Po trzecie, Ehrlich stwierdza, że relacje państw to „najbardziej formalny wyraz stosunków między różnymi grupami ludzi wschodzącymi w skład różnych państw”¹⁶⁸. Z tego zaś należy wyciągnąć wniosek, że grupy społeczne zamieszkujące różne państwa utrzymują relacje także w sposób mniej formalny lub w ogóle nieformalny. Nie może więc dziwić, że według Ehrlicha sm nie sprowadzają się do stosunków międzypaństwowych, skoro istnieje cała gama mniej formalnych i nieformalnych relacji grup społecznych uznawanych za główny podmiot stosunków międzynarodowych.

Wreszcie w tym nieformalnym, drugim sposobie myślenia pojawia się trzeci podmiot stosunków międzynarodowych. Choć Ehrlich pisze sporo o grupach społecznych i ich wpływach, to zwraca uwagę, że tak w przeszłości (np. Aleksander Wielki), jak i mu współczesnych czasach (np. Benito Mussolini) jednostki mają niekiedy decydujące znaczenie w stosunkach międzynarodowych. Może to wynikać z tego, że w danym

¹⁶³ Ibidem, s. 11.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 13–14.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 12.

¹⁶⁶ Wydaje się, że Ehrlich pośrednio wskazywał, iż interes państwa („interes wspólnoty”) jest poporządkowany interesom poszczególnych jednostek („interes monarchy”) lub grup (np. „bogaty kupców”). Pisze on mianowicie, że „[...] w gruncie rzeczy działalność organów państw w stosunkach międzynarodowych w ostatniej linii ma na celu służyć ludziom: czy jednostkom czy mniej lub więcej rozległym grupom czy warstwom”. Ibidem, s. 12 i 14.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 14.

¹⁶⁸ Ibidem.

ustroju to pojedyncze jednostki podejmują decyzje w kwestiach rozpoczęcia i zakończenia wojny¹⁶⁹ lub w ogóle dominują w zakresie prowadzenia dyplomacji¹⁷⁰. Pozycja zaś określonej jednostki może być wynikiem formalnej struktury systemu politycznego („monarcha samowładny czy dyktator”), jego popularności wśród opinii publicznej, a nawet zdolności do taktycznego zawierania sojuszu (nie wiadomo tylko czy z innymi państwami, czy w ramach elity danego państwa)¹⁷¹.

Podsumowując to drugie (nieformalne) podejście Ehrlicha, należy stwierdzić, że uznaje on, iż (nieformalnymi) podmiotami stosunków międzynarodowych są: po pierwsze, ludzkość jako zbiór ludów i narodów; po drugie, grupy społeczne, w tym np. przedstawiciele mediów i naukowców czy najszerzej opinia publiczna, i po trzecie, pojedyncze jednostki ludzkie (formalnie lub nieformalnie mające legitymizację do decydowania np. o wojnie i dyplomacji). Z takiej perspektywy, jeśli państwo nie zostaje w ogóle wyeliminowane jako podmiot stosunków międzynarodowych, to staje się jedynie instrumentem wyrażania najbardziej sformalizowanych i zewnętrznych relacji między niepaństwowymi podmiotami.

Przyglądając się obu tym wizjom sm, należy stwierdzić, że można je postrzegać jako sprzeczne lub wzajemnie uzupełniające się. W związku z tym, że niemożliwe wydaje się połączenie formalnego uznawania państw jako jedynych podmiotów sm i jednoczesnego przypisywania kluczowej roli grupom społecznym w kształtowaniu sm, to oba stanowiska wydają się nieuzgodnione. Jeśli jednak przyjąć, że sm to nieformalne i formalne relacje między jednostkami oraz grupami społecznymi z różnych państw, a stosunki międzypaństwowe to najbardziej sformalizowana forma takich kontaktów, to oba stanowiska mogłyby zostać pogodzone.

Stanowisko teoretyczne Ludwika Ehrlicha

Trudno jest jasno wskazać stanowisko Ehrlicha w zakresie teorii stosunków międzynarodowych, gdyż istnieją w jego pracy założenia związane z różnymi koncepcjami.

Po pierwsze, można dostrzec u Ehrlicha założenie o państwowocentrycznym charakterze sm¹⁷² oraz o wyjątkowej roli jednostek w kształtowaniu życia międzynarodowego¹⁷³. Brak formalnego przywiązania do znaczenia innych uczestników sm, chociażby organizacji międzynarodowych, i kładzenie nacisku na rolę „mężów stanu” jest typowym podejściem dla klasycznego realizmu (np. w wydaniu Hansa Morgenthaua)¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Ibidem, s. 12.

¹⁷⁰ Ibidem, s. 13–14. Badacz ten wręcz stwierdza, że „[...] często wypadki czy postępowania pozornie o znaczeniu czysto osobistym mogły mieć wpływ na bieg wypadków o konsekwencjach prawdziwie międzynarodowych”. Ibidem, s. 46.

¹⁷¹ Ibidem, s. 13–14.

¹⁷² Jest to szczególnie widoczne, gdy Ehrlich podkreśla, że podmiotami sm są tylko państwa, i gdy zamiast pisać o społeczności międzynarodowej, pisze o „społeczności międzypaństwowej”. Ibidem, s. 9–10, 19.

¹⁷³ Ibidem, s. 12.

¹⁷⁴ R. Jackson, G. Sørensen, op. cit., s. 164–173. Zob. więcej o miejscu mężów stanu i ich etyce odpowiedzialności w myśli czołowego przedstawiciela realizmu klasycznego: M. Filary, „Moralność siły”. *Etyka*

Po drugie, w pracy Ehrlicha widać przywiązanie do elementów typowych dla myślenia liberalnego. Ehrlich, choć uznaje formalnie państwa za jedyne podmioty sm, to jednocześnie sprzeciwia się ograniczaniu rozumienia „życia międzynarodowego” tylko do państw i wskazuje wielu innych uczestników sm, których analiza jest niezbędna. Tym samym zaznacza potrzebę zajrzenia do wnętrza państwa i ustalenia, jaką rolę odgrywają poszczególne jednostki i grupy społeczne w podejmowaniu decyzji państwowych¹⁷⁵. W tym samym nurcie myślenia Ehrlich zwraca uwagę, że w państwach demokratycznych ważną rolę odgrywa opinia publiczna, której przekonania co do oczekiwanego kształtu stosunków międzynarodowych oraz postrzegania wrogów i przyjaciół należy badać z perspektywy „psychologii społecznej”¹⁷⁶. Mimo odżegnywania się od założeń normatywnych, Ehrlich w duchu liberalnego internacjonalizmu stwierdza, że organizacje („związki”) międzynarodowe służą do rozwiązywania sporów¹⁷⁷. Także w duchu myślenia liberalnego lwowianin pisze o tym, że rozwój nauki o sm powoduje większe zrozumienie wśród obywateli stanowiska innych państw, a przez to ogranicza prawdopodobieństwo wybuchu wojny¹⁷⁸.

Po trzecie, podkreślanie znaczenia zakorzenionych wśród danej społeczności poglądów w zakresie tego, jak mają wyglądać stosunki międzynarodowe, oraz że ukształtowana tak opinia publiczna wpływa na podejmowane przez polityków decyzji nasuwa – raczej luźne niż precyzyjne – skojarzenia z dwoma podejściami teoretycznymi. Z jednej strony są to teorie polityki zagranicznej nawiązujące do idei roli narodowej (*national role conception*) oraz studiów nad wpływem opinii publicznej¹⁷⁹, z drugiej zaś strony kieruje nas to w stronę teorii konstruktywizmu¹⁸⁰. Przy czym przedstawiciele

w *teorii polityki międzynarodowej Hansa J. Morgenthaua*, „Kultura i Polityka” 2008, nr 2/3, s. 112–130. W podrozdziale poświęconym etyce Ehrlich pisze o tym, że są tacy badacze sm, którzy na poziomie normatywnym nawiązują do Makiawela (a więc protoplasty dzisiejszego realizmu), ale w Ehrlichowskiej koncepcji nauki o sm etyka nie może przyjmować na tym poziomie żadnych założeń. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 61–74.

¹⁷⁵ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 12–14.

¹⁷⁶ Ibidem, s. 17, 48–49.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 9. O liberalnym internacjonalizmie pisał m.in. Ch. Brown, op. cit., s. 21–25. Zob. też M. Kornat, *Realizm, idealizm, dyplomacja. W obronie Wilsona*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2018, nr 1 (72), s. 49.

¹⁷⁸ Jest w tym sokratejskie przekonanie, że konflikty wynikają z braku zrozumienia, czyli przeciwieństwa – charakterystycznego dla realizmu – założenia, że konflikty są wyrazem nieuchronnych sprzeczności między państwami. Ehrlich pisze, że „[...] rozpowszechnienie nauki o zagadnieniach (stosunkach) międzynarodowych [...] ułatwi [...] współdziałanie międzynarodowe a tym samym zapobieganie konfliktom względnie ich łagodzenie, ponieważ prowadzi do wzajemnego rozumienia różnych punktów widzenia a tym samym ułatwiania znajdowania wspólnej platformy, a głodzi niechęć często odczuwaną w stosunku do grup o nieznanym nam psychologii”. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 30.

¹⁷⁹ T. Pugaciewicz, *Teorie polityki zagranicznej. Perspektywa amerykańskiej analizy polityki zagranicznej*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2017, s. 142–144, 149–150.

¹⁸⁰ R. Jackson, G. Sørensen, op. cit., s. 169–171. Również uznanie, że tożsamość danej społeczności może być ugruntowana przez wpływ elity medialnej i naukowej, wskazuje na pewne konotacje myślenia teoretycznego prof. Ehrlicha z konstruktywizmem. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 13.

pierwszego z podejść mają tendencje do utożsamiania swoich teorii z dorobkiem konstruktywizmu¹⁸¹.

Wreszcie, kładzenie nacisku na fakt istnienia społeczności międzynarodowej, która narodziła się w Europie i rozprzestrzenia się na dalsze części świata na bazie podzielanych zasad skłania do uznania tego elementu koncepcji Ehrlicha za zgodny z teorią społeczności międzynarodowej (tzw. szkołą angielską)¹⁸². Ehrlich wskazuje też, że czasem państwa mogą podważać istnienie społeczności międzynarodowej poprzez naruszanie prawa międzynarodowego (przechodzenie do „systemu międzynarodowego” w języku teorii społeczności międzynarodowej) i jednocześnie uznaje, że społeczność międzynarodowa to sama ludzkość (zbliżone jest to do idei szkoły angielskiej mówiącej o społeczności światowej)¹⁸³. Zbieżność w tym zakresie polega także na tym, że tak jak przedstawiciele teorii społeczności międzynarodowej za punkt wyjścia przyjęli idee Hugo Grocjusza dotyczące prawa międzynarodowego¹⁸⁴, tak w przypadku koncepcji teoretycznych Ehrlicha punktem wyjścia są rozważania Pawła Włodkowica o prawie narodów¹⁸⁵.

Podsumowując rekonstrukcję koncepcji teoretycznych Ehrlicha w zakresie stosunków międzynarodowych moglibyśmy – w nawiązaniu do współczesnego języka – uznać, że jest to forma eklektyzmu teoretycznego¹⁸⁶. Oczywiście w przypadku Ehrlicha nie mamy do czynienia ze świadomą decyzją w zakresie podejścia eklektycznego. Raczej idzie tu o sytuację, w której zagadnienia teoretyczne nie stanowiły głównego przedmiotu refleksji Ehrlicha, a przez to nie zostały dogłębnie przemyślane. Nie dziwi to tym bardziej, jeśli weźmie się pod uwagę krótki okres przygotowania *Wstępu do nauki o stosunkach międzynarodowych*, który powstał w ciągu roku od momentu reaktywacji SNP UJ i objęcia funkcji dyrektora przez Ehrlicha¹⁸⁷. Warto też pamiętać, że kwestia teorii stosunków międzynarodowych zaczęła zyskiwać na znaczeniu w nauce o sm dopiero po II wojnie światowej wraz z pracami przedstawicieli realizmu klasycznego atakujących liberalne

¹⁸¹ Zob. też T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 144.

¹⁸² R. Jackson, G. Sørensen, op. cit., s. 135–168.

¹⁸³ Ibidem, s. 138–139.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 139.

¹⁸⁵ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 7–8. Przy okazji warto odnotować, że przedstawiciele szkoły angielskiej w swoich pismach z przełomu lat 70. i 80. XX w. ujawniali znajomość dorobku Pawła Włodkowica na polu prawa narodów, ale nie przypisywali mu znaczenia: K. Alderson, A. Hurrell (red.), *Hedley Bull on International Society*, Macmillan Press, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2000, s. 160–161, 164, 166, 177–178. Krytycznie o ignorowaniu przez Hedleya Bulla i Martina Wighta też Pawła Włodkowica pisze niemiecki historyk: H. Kleinschmidt, *The So-Called “English School” in International Relations, Its Concept of “International Society” and the Legacy of Colonial Rule*, 筑波法政, 2014, nr 61, s. 149–150.

¹⁸⁶ O tzw. eklektyzmie analitycznym zob. R. Sil, P.J. Katzenstein, *Analytic eclecticism in the study of World politics: Reconfiguring problems and mechanisms across research traditions*, „Perspectives on Politics” 2010, vol. 8, nr 2, s. 411–431; R. Sil, P.J. Katzenstein, *Beyond Paradigms. Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*, Palgrave Macmillan, London 2010; P.K. Frankowski, *Pragmatics and eclecticism in international relations*, „Annales UMCS, Politologia” 2013, t. 20, nr 2, s. 7–27; A. Dudek, *Użyteczność analitycznego eklektyzmu w badaniu stosunków Polski z Rosją*, „Stosunki Międzynarodowe” 2016, t. 52, nr 2, s. 39–70.

¹⁸⁷ Tymczasem podręcznik *Prawo narodów* ukazał się po trzech latach od momentu rozpoczęcia przez Ehrlicha wykładu o tej tematyce.

założenia¹⁸⁸. Dyskusja nad różnymi teoretycznymi ujęciami sm w pełni rozgorzeje w latach 50. XX w.¹⁸⁹ Niestety, będzie to okres dramatycznych ograniczeń w rozwoju polskiej nauki¹⁹⁰, skutkujący brakiem dostępu do zachodniej literatury, a nawet możliwości publikacji w nawiązaniu do zachodnich koncepcji. Zainteresowanie Ehrlicha nauką o sm, której symbolem jest wspomniany *Wstęp*, świadczy o tym, że gdyby mógł, to wzięłby on aktywny udział w powojennej debacie dotyczącej teorii sm.

W zakresie tego, co obecnie określa się filozofią nauki (metateorii uprawiania nauki), Ehrlich podkreśla, że niemożliwe jest „przewidzieć stanowczo, jak współdziałanie ludzi będzie w praktyce wyglądało”. Ma to dwie przyczyny. Po pierwsze, specyfiką współzycia ludzi jest tendencja do wytwarzania rozbudowanych i zróżnicowanych form stosunków, więc nigdy nie będzie możliwe podanie ich pełnego katalogu. Po drugie, stosunki międzynarodowe zależą nie tylko od czynników zewnętrznych, co do których Ehrlich wydaje się sugerować, iż da się je łatwo uchwycić, ale także od „biegu myśli tych czy innych jednostek w obrębie grupy”, co jest już o wiele trudniejsze do zaobserwowania¹⁹¹. W efekcie w nauce o sm nie można mówić o przewidywaniu.

Na poziomie metateorii Ehrlich wskazywał, że proces naukowy polega na „stwierdzeniu zjawisk”, a następnie „stwierdzeniu ich przyczyn”. Ustalane w ten sposób „prawa” wymagają dalszego poszukiwania ich przyczyn, „[...] w ten sposób dochodzi się coraz dalej na drodze systematyzacji wiedzy o stosunkach międzynarodowych”¹⁹². Następnie celem badaczy jest „ustalenie, które z tych przyczyn są mniej a które więcej trwałe”¹⁹³. Znowu, dzisiejszym językiem powiedzielibyśmy, że Ehrlich był zwolennikiem teorii wyjaśniającej i wierzył w postępowanie naukowe.

Choć Ehrlich nie udzielał szczegółowych wskazówek w zakresie metodologii – jest to do pewnego stopnia naturalne, biorąc pod uwagę, jak wiele różnych gałęzi wiedzy zalicza w poczet nauki o sm – to ogólnie zwraca uwagę, że „w ustalaniu zjawisk i ich tłumaczeniu [należy – T.P.] unikać ryczałtowości, zbyt pośpiesznego uogólniania, zbyt łatwej indukcji”, gdyż „w odróżnieniu od matematyki, która w zasadzie ma do czynienia z jednostkami jednakowymi, nauki społeczne muszą liczyć się nie tylko z podobieństwami, ale i z różnicami między najróżnorodniejszymi grupami jednostek”¹⁹⁴. Z tej

¹⁸⁸ Zob. E.H. Carr, op. cit.; H.J. Morgenthau, *Polityka między narodami: walka o potęgę i pokój*, tłum. R. Włoch, Difin, Warszawa 2010 (wyd. 1 1948).

¹⁸⁹ Wprowadzenie do sporów teoretycznych z lat 50. i 60. XX w. w nauce o sm stanowi artykuł M. Filary, *Wybrane problemy metodologiczne II debaty w Stosunkach Międzynarodowych*, „Politeja” 2010, nr 1/13, s. 345–374.

¹⁹⁰ S. Mauersberg, op. cit., s. 459–468.

¹⁹¹ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 7–8. Podkreślanie nieprzewidywalności sm przez prof. Ehrlicha dostrzegł już B. Włodarski, *Szkola Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 261.

¹⁹² L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 16.

¹⁹³ Ibidem, s. 27.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 73–74. Zauważył to już B. Włodarski, *Szkola Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 264.

perspektywy dziś stwierdzilibyśmy, że Ehrlich był zwolennikiem studiów przypadku, w szczególności w formie porównawczej.

Gałęzie nauki o stosunkach międzynarodowych

W celu zrozumienia koncepcji Ehrlicha w zakresie gałęzi nauki o stosunkach międzynarodowych zostaną poddane analizie zarówno jego teoretyczne rozważania w tym zakresie zawarte we *Wstępie do nauki o stosunkach międzynarodowych*, jak i praktyczna realizacja dwóch projektów dydaktycznych na czele których stał: Studium Dyplomatyczne UJK (1930–1939)¹⁹⁵ oraz Szkoła Nauk Politycznych UJ (1947–1949). Przy czym warto odnotować, że program studiów odzwierciedla nie tylko teoretyczne założenia jego twórcy, ale także warunki prowadzenia studiów (np. dostępność zasobów materialnych i kadry akademickiej oraz polityki uczelnianej). Na potrzeby jednak poniższej analizy uznano, że decydującym czynnikiem kształtującym oba wspomniane programy była koncepcja Ehrlicha.

W tabeli 1 zaprezentowano nazwy poszczególnych wykładów w ramach programu nauczania w Studium Dyplomatycznym UJK¹⁹⁶ i Szkole Nauk Politycznych UJ¹⁹⁷ oraz wykaz subdyscypliny zamieszczony przez Ehrlicha w monografii z 1947 r.¹⁹⁸ W przypadku wykładów pominięto układ roczny i zaproponowano je – na ile to było możliwe¹⁹⁹ – w układzie tematycznym. Warto wskazać różnicę wynikającą z tego, że studia na UJK były trzyletnie, a na UJ jedynie dwuletnie²⁰⁰.

Porównując zakres wykładów w Studium Dyplomatycznym UJK i Szkole Nauk Politycznych UJ, można zauważyć, że to w SNP UJ pojawiły się nowe przedmioty, związane ściśle z nauką o sm: (1) „Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych” o charakterze wprowadzającym oraz (2) „Rozwój społeczności międzynarodowej” przybliżający przedmiot nauki o sm.

¹⁹⁵ Ehrlich uważał, że choć UJK formalnie kształcił w zakresie nauk dyplomatycznych, to w rzeczywistości szło o studia z zakresu stosunków międzynarodowych. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 39–40.

¹⁹⁶ Szczegółowo program Studium Dyplomatycznego UJK omawia A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna...*, op. cit., s. 131–139. Z dwóch omówionych przez Redzika programów (z 1930 i z 1938 r.) zdecydowano się ująć w tabeli tę bardziej dojrzałą formę z okresu późniejszego. W tabeli zignorowano kwestię tego, czy do przedmiotu istniały ćwiczenia, czy też nie.

¹⁹⁷ „Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie” 1946/1947/1948, s. 52–53; B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 253–254. Zob. też ilustrację nr 27 w tejże książce („Duplikat dyplomu z wyróżnieniem Wojciecha Bartła z roku 1949”).

¹⁹⁸ Gałęzie nauki o sm zostały omówione w oddzielnym rozdziale: L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 45–46.

¹⁹⁹ Pytaniem otwartym jest, na ile historia gospodarcza jest częścią nauk historycznych, a na ile nauk ekonomicznych.

²⁰⁰ Dodatkowym problemem w analizie jest to, że w drugim roku działalności SNP UJ (1947/1948) doszło do nacisków politycznych na szkołę, co skutkowało zmianą tematyki niektórych kursów. B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu...*, op. cit., s. 254.

Tabela 1. Dyscypliny składające się na naukę o sm według Ludwika Ehrlicha

Dziedzina	SD UJK	SNP UJ	Wstęp do nauki o sm
Nauki ekonomiczne	Geografia gospodarcza	Historia gospodarcza świata nowożytnego	
	Światowa organizacja obrotu pieniężnego i kredytu	Zagadnienia walutowe i kredytowe w ekonomice światowej	
	Zagadnienia gospodarcze w stosunkach międzynarodowych	Skutki społeczne i polityczne rewolucji gospodarczej XIX w.	
	Międzynarodowe układy gospodarcze		
	Seminarium z geografii gospodarczej		
	Seminarium z zagadnień gospodarczych w stosunkach międzynarodowych	Pogląd na historię gospodarczą i morską świata nowożytnego	
		Zagadnienia rolnicze w stosunkach międzynarodowych	Nauki ekonomiczne, w tym geografia gospodarcza oraz gospodarka światowa
Nauki historyczne	Historia polityki mocarstwowej Polski		
	Historia powszechna od wojny siedmioletniej	Wiek XX	Nauki historyczne, w tym szczególnie historia dyplomacji, historia demografii oraz historia gospodarcza
	Historia dyplomacji	Historia dyplomacji	
	Seminarium z historii dyplomacji i praktyki dyplomatycznych		
Nauki prawne	Porównawcza nauka prawa publicznego		Nauki prawnicze (prawo międzynarodowe publiczne, prawo traktatowe, prawo międzynarodowe prywatne, międzynarodowe prawo administracyjne, międzynarodowe prawo karne, prawo dyplomatyczne i konsularne, prawo morskie, prawo lotnicze, prawo organizacji międzynarodowych
	Prawo konsularne		
	Nowe instytucje prawa narodów	Wybór orzeczeń Międzynarodowego Stałego Trybunału Sprawiedliwości Prawo i sądownictwo w społeczności międzynarodowej	

Tabela 1 – cd.

Dziedzina	SD UJK	SNP UJ	Wstęp do nauki o sm
Nauki prawne	Prawo morskie	Międzynarodowe prawo lotnicze – prywatne	
	Praktyka dyplomatyczna i konsularna	Praktyka dyplomatyczna i konsularna	
	Międzynarodowe prawo administracyjne		
	Postępowania niesporne		
Systemy polityczne	Zagadnienia polityczne państw europejskich		
	Zagadnienia polityczne Wielkiej Brytanii	Zagadnienia polityczne Wielkiej Brytanii i dominiów	
	Zagadnienia polityczne państw europejskich – Italia	Zagadnienia polityczno-ustrojowe Francji	
	Zagadnienia polityczne państw amerykańskich	Zagadnienia polityczne Ameryki Łacińskiej – Brazylia	
		Ustrój Stanów Zjednoczonych	
		Zagadnienia ustrojowo-polityczne Związku Radzieckiego	Studia nad ustrojem politycznym („studia stosunków wewnętrzno-politycznych”)
Demografia	Polityka osadnicza i emigracyjna		[Jedynie jako element nauk historycznych o ludności]
	Seminarium z zagadnień demograficznych w stosunkach międzynarodowych	Demografia a zagadnienia międzynarodowe	
Studia regionalne (spory i konflikty)	Zagadnienia polityczne Europy		
	Zagadnienia Dalekiego Wschodu		
		Kwestia bałtycka jako zagadnienie międzynarodowe od X wieku	„Międzynarodowe zagadnienia polityczne”

Tabela 1 – cd.

Dziedzina	SD UJK	SNP UJ	Wstęp do nauki o sm
	Proseminarium z zagadnień politycznych w stosunkach międzynarodowych („metodologia pisania prac”)		
	Seminarium z zagadnień politycznych w stosunkach międzynarodowych (głównie polityka zagraniczna III Rzeszy)		
Inne		Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych	
		Z zagadnień socjologii stosunków międzynarodowych; Rozwój społeczności międzynarodowej	
			„Psychologia społeczna” (poglądy obywateli na takie sprawy jak izolacjonizm, chęć do współpracy, niechęć do innych narodów)
			Zagadnienia opinii publicznej Etyka

Źródło: opracowanie własne.

Jednocześnie, porównując treść wykładów w obu ośrodkach z treścią *Wstępu do...*, zwracają uwagę nowe propozycje zawarte w monografii z 1947 r.: (1) „psychologia społeczna” rozumiana jako studiowanie charakterów narodowych (tj. poglądów obywateli w zakresie potrzeby współpracy z innymi państwami lub izolowania się)²⁰¹, (2) zagadnienie opinii publicznej postrzeganej jako przedmiot oddziaływania obcych państw w przypadku krajów o demokratycznym ustroju²⁰²; (3) etyka, druga obok prawa dyscyplina normatywna, która miała przekazywać wiedzę o wartościach wyznawanych przez poszczególne narody, grupy czy polityków²⁰³; (4) wreszcie „międzynarodowe zagadnienia polityczne” postrzegane jako te kwestie, które są przedmiotem sporu między państwami lub „między grupami odgrywającymi rolę w stosunkach międzynarodowych”, co, wydaje się, mogło sprowadzać się do analizy sporów i konfliktów w poszczególnych częściach świata i przypominać dzisiejsze studia regionalne²⁰⁴.

Podsumowując rozważania i praktykę Ehrlicha w tym zakresie, należy stwierdzić, że rozumiał on naukę o sm jako interdyscyplinarny obszar wiedzy korzystający z dorobku: (1) nauk historycznych, w szczególności historii dyplomacji, (2) nauk prawnych, w tym prawa międzynarodowego; (3) nauk ekonomicznych, w szczególności geografii gospodarczej i gospodarki światowej; (4) demografii; (5) ustrojoznawstwa; (6) studiów nad charakterem narodowym; (7) studiów nad opinią publiczną; (8) etyki oraz (9) studiów nad regionalnymi sporami oraz konfliktami.

Wnioski

Nawiązując do pytań badawczych, należy stwierdzić, że w przypadku pierwszego z nich – jak Ehrlich rozumiał naukę o sm – uznawał on, iż dyscyplina ta narodziła się w związku z tym, że po I wojnie światowej miliony ludzi („ludzkność”) zyskały wpływ na kształt sm. Jest to związane z tym, jak Ehrlich rozumiał czynniki kształtujące sm. W pierwszym rządzie wskazywał on na rolę czynnika ideacyjnego w postaci stanu umysłu poszczególnych osób jako pierwotnego mechanizmu kształtowania sm. W drugiej kolejności podnosił rolę czynników zewnętrznych – jak choćby zasoby gospodarcze – jako wpływających na formę sm.

Ehrlich uznaje, że zakres nauki o sm wyznaczają dwa kryteria. Po pierwsze, musi ona dotyczyć „międzynarodowych” zjawisk społecznych, co czasem trudno określić i co nierzadko trzeba pominąć, bo krajowe zjawiska mogą mieć wpływ na zjawiska

²⁰¹ W tym miejscu Ehrlich czyni przypis do pracy C.E. Merriam, *Systematic politics*, op. cit. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki...*, op. cit., s. 48–49.

²⁰² Ibidem, s. 60–61.

²⁰³ Przy czym prof. Ehrlich zaznaczał, że „rzeczą nauki nie jest dyktować, jakie normy etyczne powinny być stosowane. Rzeczą jej jest stwierdzić fakt stosowania lub niestosowania takich czy innych norm etycznych, fakt ten tłumaczyć, a z takich czy innych przyczyn tego faktu wyciągać wnioski ogólniejsze”. Ibidem, s. 61–74.

²⁰⁴ Ibidem, s. 56–59.

międzynarodowe. Po drugie, nauka o sm zajmuje się zjawiskami współczesnymi, choć podczas ich wyjaśnienia może wystąpić potrzeba odwołania do przeszłości.

Jak wspomniano wcześniej, wśród gałęzi nauki o sm lwowianin wymienił: nauki historyczne, nauki prawnicze, nauki ekonomiczne, demografię, ustrojoznawstwo, studia nad charakterem narodowych, studia nad opinią publiczną, etykę oraz studia nad regionalnymi i światowymi sporami oraz konfliktami.

Powyższa analiza potwierdza więc pierwszą hipotezę mówiącą o tym, że Ehrlich rozumiał naukę o sm jako interdyscyplinarny obszar wiedzy. W ten sposób jego rozważania wpisują się w ówczesny sposób uprawiania tej dyscypliny, gdyż, jak pokazują badania historyczne, w dwudziestoleciu międzywojennym dominowała w niej perspektywa interdyscyplinarna²⁰⁵. Również w zakresie wskazywania początku nauki o sm Ehrlich nie zaskakuje, gdyż – tak jak np. jeden z ówczesnych luminarzy tej dyscypliny Edward H. Carr – lokuje jej początek na czas po I wojnie światowej.

Niezależnie od postulowania interdyscyplinarności Ehrlich przedstawia koncepcje nauki o sm na podstawie jedynie dwóch obszarów wiedzy. Pierwsza wizja tej dyscypliny bazuje na prawie międzynarodowym i za podmiot sm uznaje wyłącznie państwa. Druga jest zaczerpnięta z socjologii i rozumie sm jako relacje między różnymi grupami społecznymi i jednostkami, gdzie stosunki międzypaństwowe są jedynie najbardziej sformalizowaną formą takich kontaktów.

W przypadku drugiego pytania badawczego – jeśli w swoim podejściu Ehrlich reprezentował jakąś teorię sm, to jaka to była koncepcja – należy stwierdzić, że analizowany autor nie przedstawił jasnej i spójnej idei w tym zakresie. Podejmując próbę zidentyfikowania poszczególnych elementów współczesnych teorii sm, które można dostrzec w publikacjach tego badacza, można wskazać następujące stanowiska: realizm klasyczny, liberalny internacjonalizm, teorię polityki zagranicznej, konstruktywizm, a co najciekawsze teorię społeczności międzynarodowej.

W związku z powyższym należy stwierdzić, że negatywnie została zweryfikowana druga z postawionych hipotez, mówiąca o tym, że Ehrlich podążał za teoriami rozwijanymi w jego czasach: liberalnym internacjonalizmem i realizmem klasycznym. Te dwa podejścia, wciąż uznawane za dominujące w międzywojennej nauce o sm, występują w analizowanym dorobku, ale nie są jedynymi. Pojawienie się innych koncepcji jest tym bardziej zaskakujące, że chodzi o idee, których zręby zaczną pojawiać się ok. dziesięć i więcej lat później (np. teoria społeczności międzynarodowej) niż analizowana monografia polskiego badacza.

Podsumowując, nauka o sm w myśli Ehrlich z jednej strony odbija typowe dla jego czasu koncepcje co do początku i interdyscyplinarnego charakteru dyscypliny, jednak

²⁰⁵ D. Long, *Who killed...*, op. cit., s. 605. Zob. też dwa artykuły na ten temat opublikowane w jednej ze współczesnych prac nawołujących do większej interdyscyplinarności nauki o sm: P. Aalto et al., *Introduction* oraz D. Long, *Interdisciplinarity and the Study of International Relations*, w: P. Aalto, V. Harle, S. Moisis (red.), *International Studies: Interdisciplinary Approaches*, Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York 2011, s. 3–30 oraz 31–65.

z drugiej strony występują w niej idee, które wyprzedzają epokę. Dopiero szczegółowa analiza – przekraczająca ramy artykułu – całości dorobku tego badacza pozwoli odpowiedzieć na pytanie, na ile takie myślenie było u niego ugruntowane. Wymaga to jednak wcześniejszego dotarcia do całości spuścizny naukowej Ehrlicha rozsianej w różnych archiwach, a także ponownego odczytania jego prac z zakresu prawa międzynarodowego. Wszelkie oczekiwania co do oryginalności myśli o sm tego badacza muszą jednak brać pod uwagę także pesymistyczny scenariusz, zgodnie z którym Ehrlich – z uwagi na warunki, w jakich tworzył – nigdy nie miał możliwości precyzyjnego i wyczerpującego przedstawienia swojego stanowiska na temat kształtu tej dyscypliny.

The International Relations as Construed by Ludwik Ehrlich

The article aims to address the following questions: how did L. Ehrlich perceive the study of international relations, and, if he embraced a specific theory of international relations in his investigative approach, which theory actually was it? In line with the so-called contextual approach, developed within the framework of the studies on the history of ideas, assuming that respective academic investigators should effectively reflect in their research the times in which they actually live, the two hypotheses were put forward, i.e. (1) Ehrlich construed the International Relations as an interdisciplinary area of knowledge, and (2) followed the theories being developed in his own time, i.e. liberal internationalism and classical realism. The first part of the text focuses on Ehrlich's biography in terms of how he actually related himself to the above-referenced area of knowledge. Then his concept of the International Relations is discussed. The Author adopted a case study research strategy, as well as applied the qualitative analysis method in approaching all textual material. The first part of the paper made use of available scientific studies, while the Ehrlich's monograph entitled *Introduction to the International Relations* (1947) was mined for the second part. In the conclusions section the first hypothesis was upheld, as Prof. Ehrlich's reflections on the interdisciplinary character of the International Relations are actually a part of the dominant perspective embraced in the interwar period. At the same time, the second hypothesis failed to be confirmed, as Ehrlich never in fact put forward a clear and coherent theory of international relations. Instead of following the dominant theoretical positions of his own time, his thought is found to incorporate the components of a diversity of concepts, including not only the two theories typical of that time but also the theory of international society. In view of the fact that some of those ideas appear to be a decade and more ahead of the times when Ehrlich drafted his own works, his entire research must be assessed in terms of the extent to which such innovative thinking was actually espoused by him at the time.

Keywords: International Relations (IR), history of science, sociology of knowledge, IR theories, Ludwik Ehrlich.